

UNIVERZITET U SARAJEVU
PRIRODNO-MATEMATIČKI FAKULTET
GEOGRAFSKI ODSJEK
TURIZAM I ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

DIPLOMSKI RAD

**PRIRODNO-GEOGRAFSKI TURISTIČKI POTENCIJALI
OPĆINE VISOKO**

Akademска година 2017/18

Student: Edah Šahinović Mentor: Dr. Haris Jahić

Sarajevo, decembar 2017.

SADRŽAJ

UVOD	4
1. GEOGRAFSKI POLOŽAJ, GRANICE I POVRŠINA OPĆINE VISOKO	5
2. PRIRODNO – GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE OPĆINE VISOKO	6
2.1. Geološke karakteristike općine	6
2.2. Geomorfološke karakteristike	8
2.3. Klimatske karakteristike općine	13
2.4. Hidrološke karakteristike općine.....	15
2.5. Pedološke karakteristike.....	16
2.6. Vegetacijske karakteristike	17
2.6.1. Realna vegetacija	17
2.6.2. Potencijalna vegetacija.....	18
3. DRUŠTVENO – GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE OPĆINE VISOKO	19
3.1. Historijski – geografski razvoj	19
3.2. Demografske karakteristike.....	21
3.3. Naselja.....	25
3.4. Saobraćaj	27
3.5. Privreda	28
3. IDENTIFIKACIJA I VALORIZACIJA TURISTIČKIH POTENCIJALA OPĆINE VISOKO	30
4. IDEJNA RJEŠENJA RAZVOJA TURIZMA	35
4.1. Idejno rješenje (1) - paraglajding	36
4.1.1. Potez 1.....	36
4.1.2. Potez 2.....	38
4.1.3. Potez 3.....	40
4.1.4. Komplementarnost paraglajding ruta 1, 2 i 3.....	42
4.1.5. Potez 4.....	43
4.1.6. Potez 5.....	45
5.2. Idejno rješenje (2) – zipline	47
5.2.1. Zipline 1 – komplementarni sadržaj prirodnom parku „RAVNE 2“	47
5.2.2. Zipline 2 – komplementarni sadržaj bosanskoj piramidi Sunca	50
5.3. Idejno rješenje (3) – biciklistička staza.....	52
5.3.1. Biciklistička staza 1 - Podvisoki – Topuzovo Polje.....	53
5.3.2. Biciklistička staza 2 – Podvisoki - Gorani.....	55
5. SWOT ANALIZA	57

ZAKLJUČAK	59
POPIS LITERATURE I IZVORI	60
POPIS GRAFIČKOG SADRŽAJA.....	61

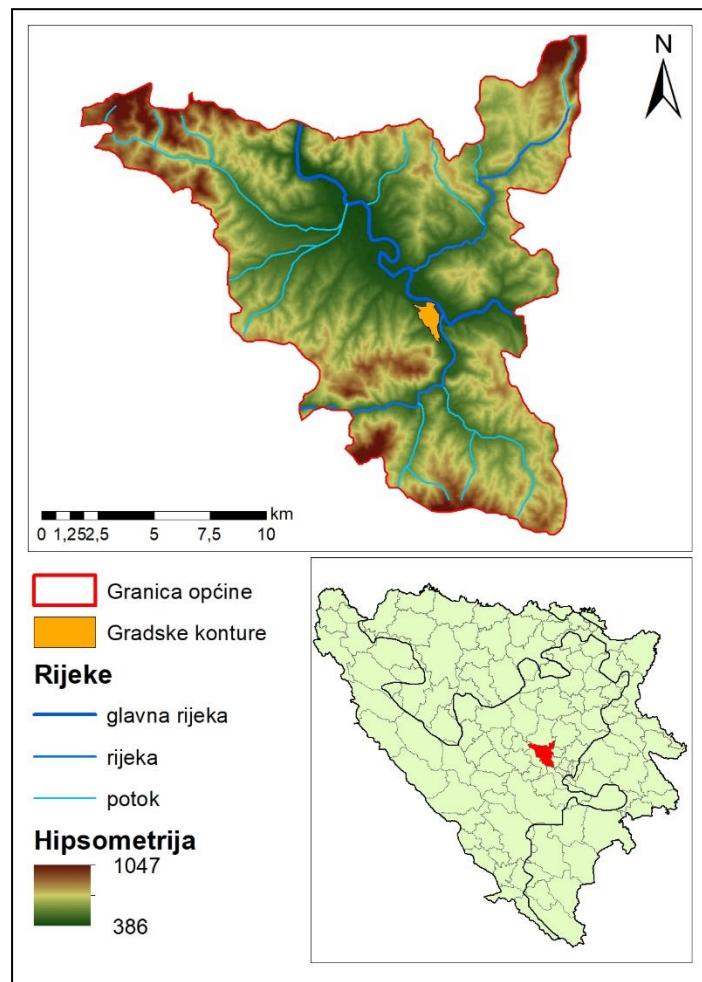
UVOD

Diplomski rad se odnosi na potencijalne strategije razvoja turizma općine Visoko. Prvobitno su analizirane prirodno-geografske i društveno-geografske karakteristike općine. Poslije toga identificirani su svi turistički motivi na prostoru općine koji još unazad deset godina predstavljaju uveliko afirmisane atrakcije koje turisti posjećuju. Analizom postojećeg stanja potrebno je ponuditi određena idejna rješenja za pokušaj razvoja odnosno unaprijeđenja već postojećeg turizma na prostoru općine Visoko. S tim da se već ostvaruju turistička kretanja u općini, idejna rješenja bi se trebala odnositi na aktivnosti koje bi mogle djelovati kao komplementarni elementi koji bi povećali posjećenost, dužinu boravka, turističku potrošnju, atraktivnost i sl. Poslije davanja idejnih rješenja slijedi SWOT analiza sa kojom razmatramo interne (snage i slabosti) i eksterne (prilike i prijetnje) faktore općine te se daje sveobuhvatan zaključak. Metode koje su korištene pri izradi ovog seminarskog rada su : metod analize i sinteze, statistički metod, kartografski metod, komparacijski metod, metod identifikacije i valorizacije. Pri izradi kartografskih i grafičkih sadržaja korišteni su programi ArcMap 10.4 i Excel 2016.

1. GEOGRAFSKI POLOŽAJ, GRANICE I POVRŠINA OPĆINE VISOKO

Općina Visoko se prostire na površini od 230,8 km² i nalazi u centralnom dijelu Bosne i Hercegovine. Pripada i predstavlja jednu od dvanaest općina koje ulaze u sastav federalne jedinice entiteta Federacije Bosne i Hercegovine-Zeničko – dobojskog kantona. U sklopu kantona predstavlja njegov najjužniji dio te na zapadu graniči sa Srednjobosanskim kantonom, a na jugu i jugoistoku sa Kantonom Sarajevo. Općine sa kojim graniči su: Kakanj na sjeveru, Vareš sjeveroistoku, Breza na istoku, Ilijaš na jugoistoku, Ilijadža na jugu, Kiselojaku na jugozapadu i zapadu i Busovača na sjeverozapadu.

U regionalno – geografskom pogledu pripada Srednjobosanskoj makroregiji odnosno Sarajevsko – zeničkoj mezoregiji (kotlina). Značaj ovog položaja se odrazio u izgradnji različitih vidova saobraćajnica na ovom prostoru. Općina je smještena na pravcu multimodalnog transportnog koridora V–c prema sjeveru i regionalnim putevima sa susjednim općinama, te željezničkom prugom u pravcu Jadranskog mora.

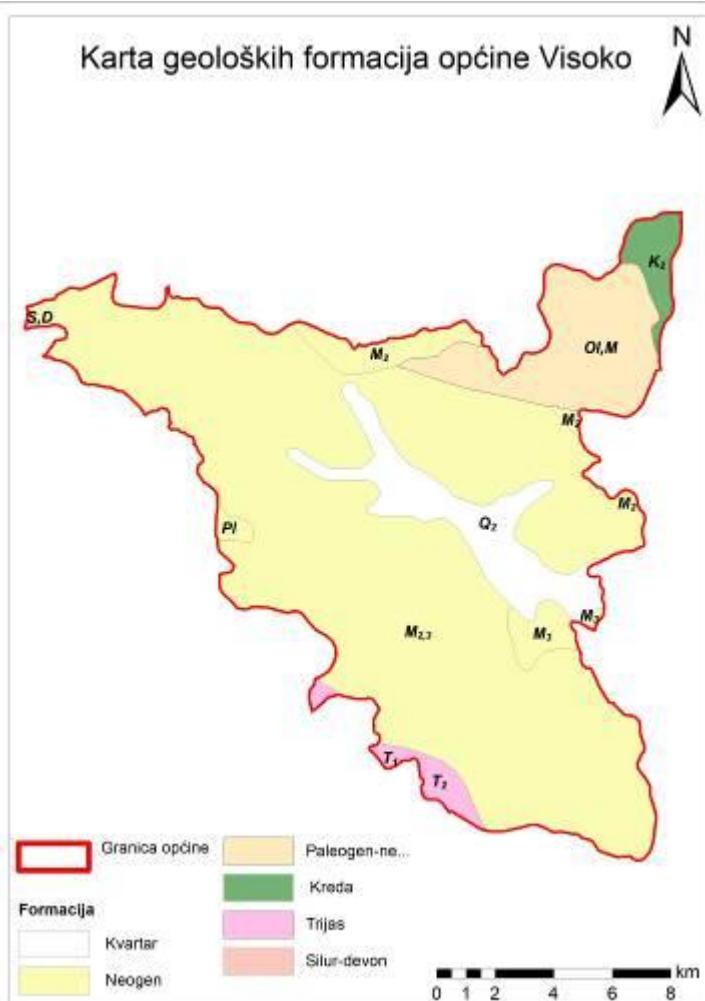
Karta 1. Geografski položaj općine Visoko

Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4

2. PRIRODNO – GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE OPĆINE VISOKO

2.1. Geološke karakteristike općine

Na istraživanom području po pitanju geološkog razdoblja najstariji period predstavlja silur te devon iz ere paleozoika te je njihovo učešće neznatno s obzirom da se formacije ove starosti nalaze na krajnjem sjeverozapadnom dijelu odnosno na granici sa općinom Busovača. Iz ere mezozoik zastupljene su formacije iz trijaskog i krednog perioda. Trijaske naslage se nalaze na

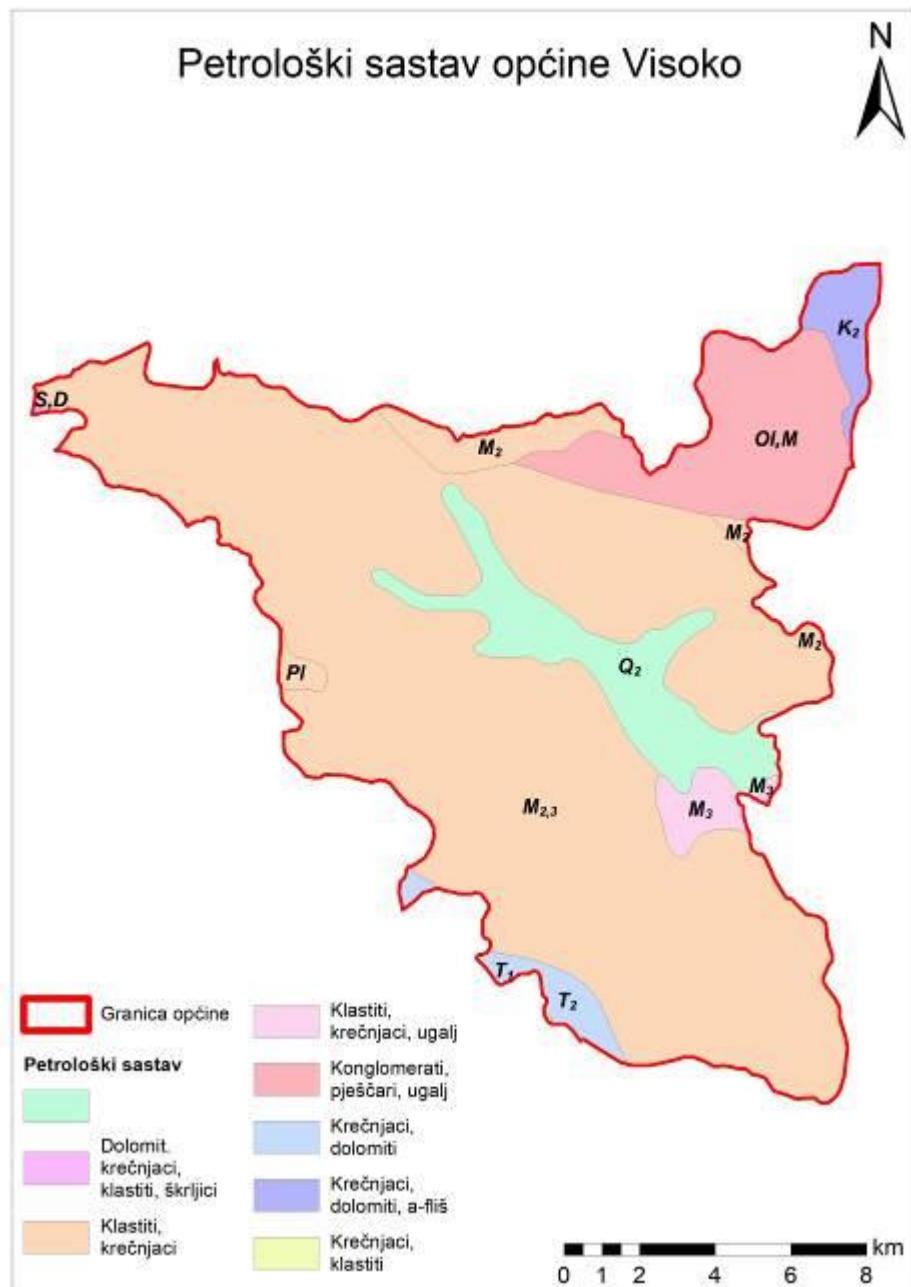

Karta 2. Karta geoloških formacija općine Visoko

Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4

krajnjem jugozapadnom dijelu općine, podijeljene u dva ogranka koji naziru u istraživanu općinu iz prostora općine Kiseljak. Formacije iz najmlađe ere, kenozoika, su najzastupljenije i to su prijelaz paleogen-neogen (oligocen-miocen) neogen i kvartar. Neogen je najzastupljeniji i pokriva skoro sve dijelove općine, prijelazne formacije se nalaze između neogena i krede u sjeveroistočnom dijelu dok se kvartarne naslage nalaze u slivu rijeke Bosne i u njenoj neposrednoj blizini.

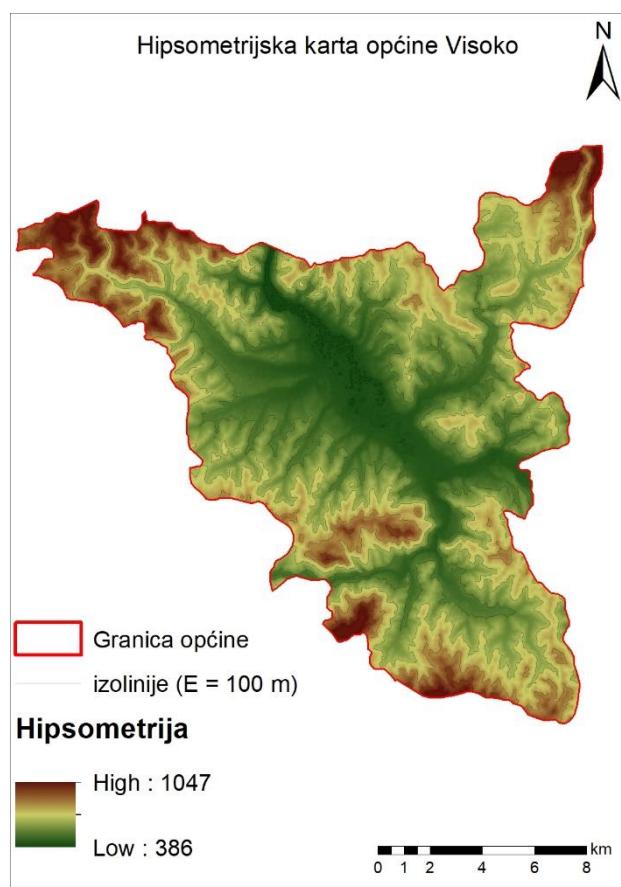
Po pitanju petrološkog sastava općine najzastupljeniji su klastiti i krečnjaci na neogenim formacijama, zatim dolomit, krečnjaci, klastiti i škriljci iz epohe oligocen-miocen. Manje postojani su krečnjaci i dolomiti iz trijaskih formacija, krečnjaci, dolomiti i a-fliš iz krednih formacija te klastiti, krečnjaci i ugalj iz neogenih formacija.

Karta 3. Petrološki sastav općine Visoko

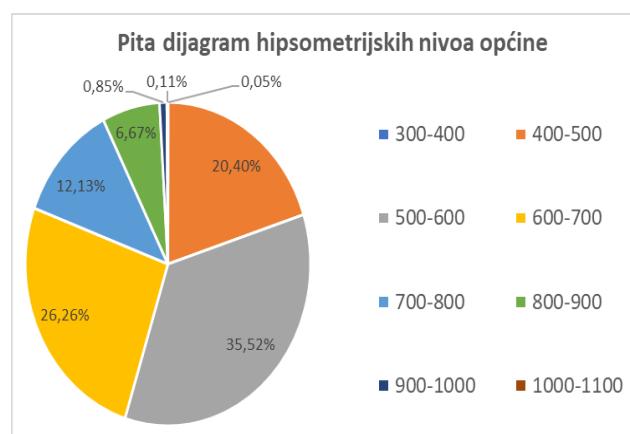
Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4;

2.2. Geomorfološke karakteristike

Karta 4. Hipsometrijska karta općine Visoko

Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4

Grafikon 1. Pita dijagram hipsometrijskih nivoa općine Visoko

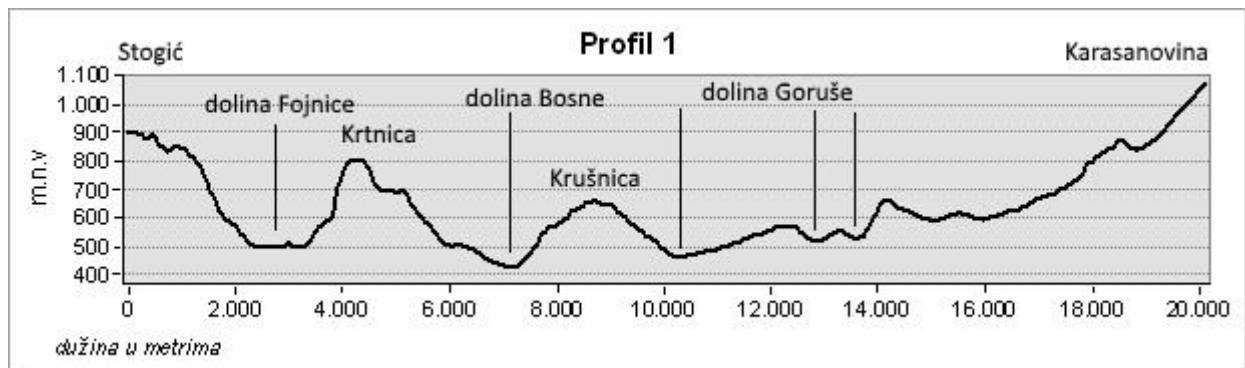
Izvor : autor, 2017; Excel 2016

Reljef terena općine je rezultat rada rijeke Bosne i brdskih vodotoka odnosno njenih pritoka. Područje općine čine visine od 369 do 1.071 metra što indicira da je ovaj prostor brdsko-planinske reljefne konfiguracije. Najmanji hipsometrijski razred prati dolinu rijeke Bosne i čini prostor u centralnom dijelu općine, u neposrednoj blizini općinskog centra. Najviši hipsometrijski razred (1.000 m+) se nalazi na krajnjoj sjeverozapadnoj konturi općine, na granici sa općinom Vareš. Najviši prostori nalaze se na periferiji općine – sjeverozapadni, sjeveroistočni i južni dijelovi te se postepeno spuštaju prema dolinama rijeka Bosne, Fojnice i Goruše.

Prema histogramu hipsometrijskih nivoa, najveću prostornu zastupljenost čine izohipse 500-600 m.n.v. (35,52% općinskog prostora). Najveće učešće čine niske planine (500-1000 m.n.v.) – 79,44% prostora, zatim brda (200-500 m.n.v.) – 20,45% te samo 0,11% opada na srednje visoke planine. Nizijske nadmorske visine na ovim prostorima ne postoje.

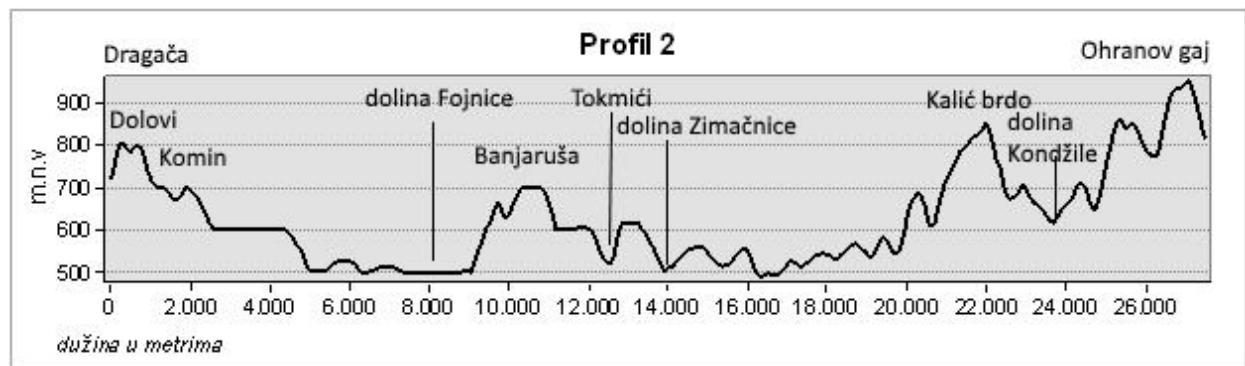
Prvi profil predstavljen je crnom bojom i povućen je u pravcu JZ-SI. Drugi profil predstavljen je plavom bojom i pravcem JI-SZ u podnožju planine Visočice presijeca liniju prvog profila.

Grafikon 2. Topografski profil 1

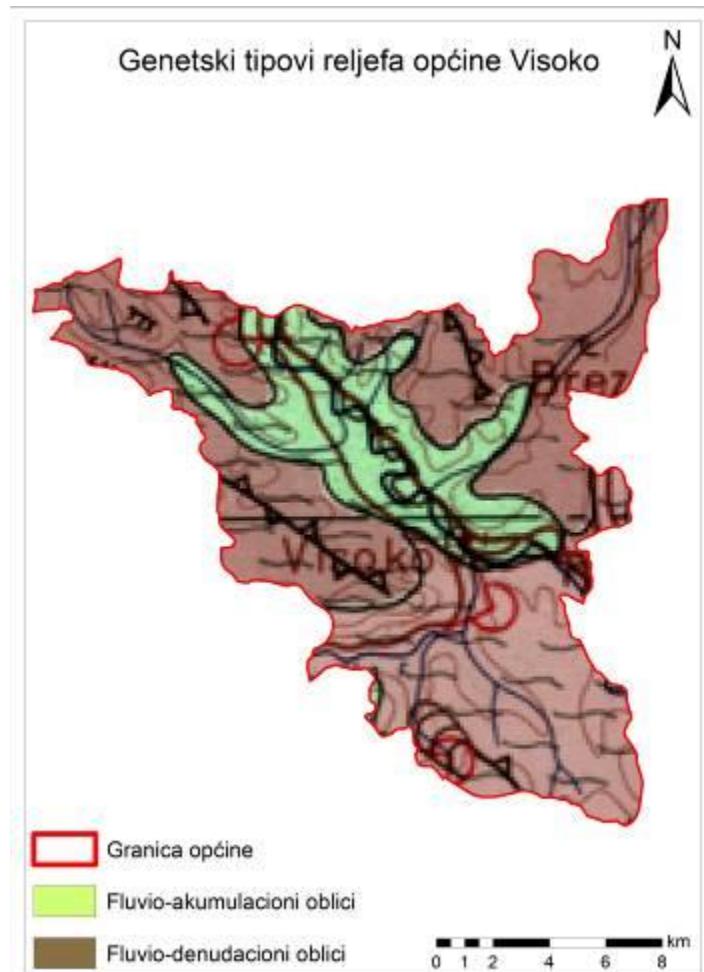
Prvi topografski profil ukazuje na kompozitnost općinskog prostora. Dužine je 20.259 m i pruža se u pravcu Stogić - dolina Fojnice – Krtnica - dolina Bosne – Krušnica – dolina Goruše- Karasanovina.

Grafikon 3. Topografski profil 2

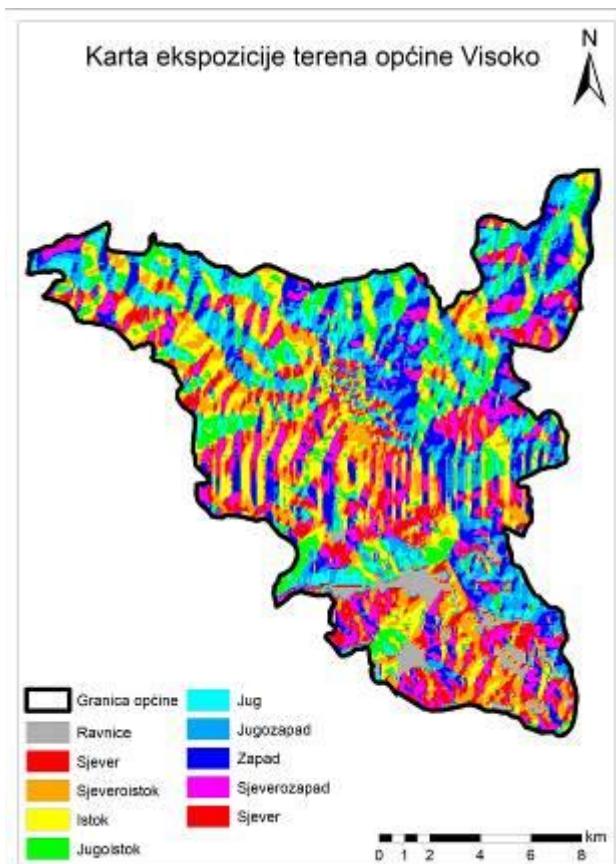
Drugi topografski profil ukazuje na visoku smjenu uzvišenja i udubljenja odnosno na visokostepenu razuđenost terena koji presijeca. U pitanju su mnogobrojne padine kroz koje površinski vodotoci nose detritus koji se taloži u centru općine. Dužine je 27.635 m s pravcem pružanja Dragača – Dolovi – Komin – dolina Fojnice – Banjaruša – Tokmići – dolina Zimačnica – Kalić brdo – dolina Kondžila – Ohranov gaj.

Po pitanju genetskih tipova reljefa na području općine zastupljeni su fluvio-akumulacioni i fluvio-denudacioni oblici. Fluvio-akumulacioni oblici predstavljaju akumulaciju odnosno taloženje različitog materijala uglavnom djelovanjem općinskih rijeka kao što su Bosna i Goruša te i jesu zastupljene u njihovim dolinama kao i u dolini lijeve pritoke rijeke Bosne u sjeverozapadnom dijelu. S obzirom da prostor općine sačinjavaju brda i niske planine, fluvio-denudacioni procesi predstavljaju dominantni tip reljefa.

Karta 5. Georeferencirana karta genetskih tipova reljefa općine Visoko

Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4

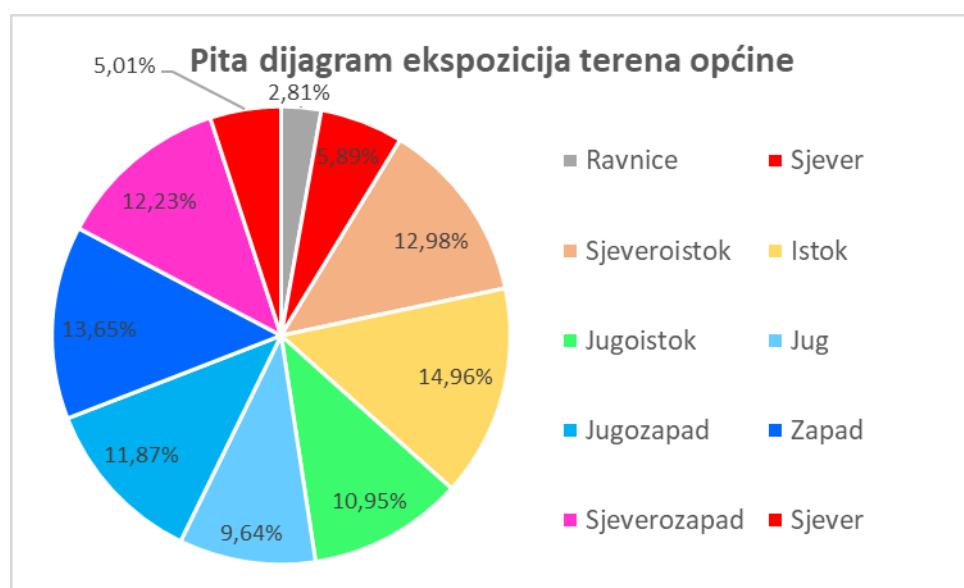

Karta 6. Karta ekspozicije terena općine Visoko

Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4

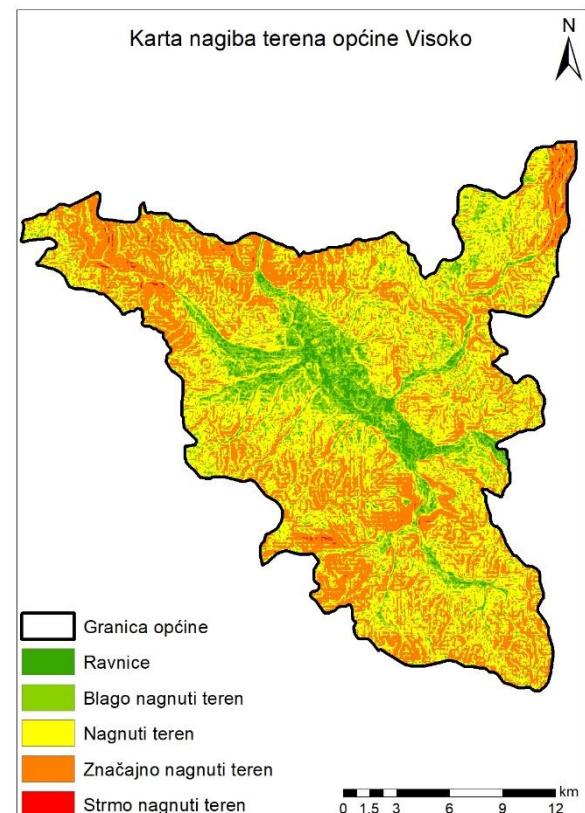
Ekspozicija terena općine je šarolika s obzirom da jako mali prostor čine ravnice. Jedina uravnenost terena postojana je u južnim dijelovima općine, jedna u dolini rijeke Fojnice i dvije u podnožju niskih planina.

S obzirom da se radi o području Dinarida, uveliko su zastupljene jugozapadne i sjeveroistočne ekspozicije s obzirom na pravac pružanja dinarskog sistema. Naime, najzastupljenije ekspozicije su istočne (14,96% terena) i zapadne (13,65%), što ukazuje na njihovu naknadnu predisponiranost površinskim vodotocima. Najmanje zastupljene su sjeverne (5,89%) i južne (9,64%).

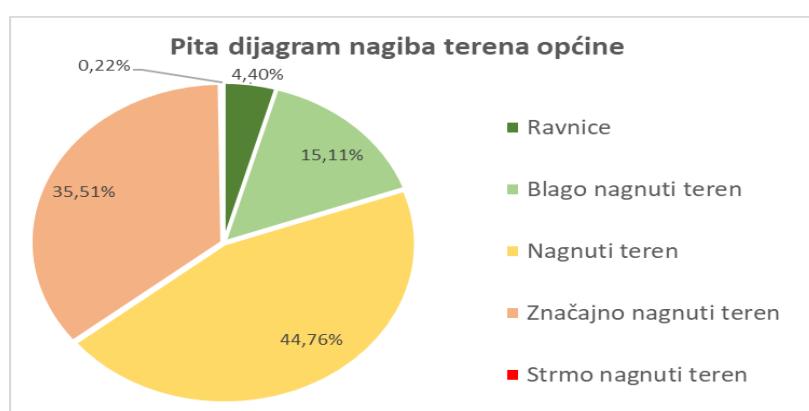
Grafikon 4. Pita dijagram ekspozicija terena općine Visoko

Prethodno zaključeno, teren je heterogenog reljefnog sklopa. Ravnice (0 do 2°) su najviše zastupljene u dolinama rijeka i u djelomično u planinskim dijelovima odnosno u njihovim podnožjima te na sjeveru centralnog dijela općine. Prostorno obuhvataju 4,4% općinskog prostora. Blago nagnuti teren (2 do 5°) se nadovezuje na ravnice i čini 15,11% teritorije općine. Nagnuti teren (5 do 12°) čini prijelazni prostor između uravnjenog terena i padina terena te se nadovezuje na dijelove koji su viših krajnjih nadmorskih visina. Ovaj vid terena je najdominantniji i definiše malo manje od polovine prostora (44,76%). Značajno nagnuti teren (12 do 32°) predstavlja uske i jako strme brdsko-planinske dijelove te je najzastupljeniji u sjeveroistočnom, sjeverozapadnom i jugozapadnom dijelu terena. Čini drugi po redu najzastupljeniji teren te uzima 35,51% općinskog prostora. Strmo nagnuti teren (32°+) uzima najmanje procentualno učešće. Predstavlja padine Stijenske gore na jugozapadu, padine planine Ragodost nagnute ka rijeci Gorušici na sjeveroistoku te strme predijele planina na sjeverozapadu povijene ka rijeci Kondžilo.

Karta 7. Karta nagiba terena općine Visoko

Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4

Grafikon 5. Pita dijagram nagiba terena općine

2.3.Klimatske karakteristike općine

Geografski položaj općine Visoko i njegove odlike određuju i klimatske karakteristike ovog područja. Općina Visoko pripada južnom dijelu sjevernog umjerenog pojasa. Na području ove općine preovladava umjerenou kontinentalna klima, odnosno klimatski tip **Cf** po Keppenu i to podtip **Cfb** ili umjerenou topla vlažna klima sa umjerenou toplim ljetima, a u višim područjima vlada pretplaninski tip klime. Zbog relativno male nadmorske visine općine i zatvorenosti ovog prostora tu je klima dijelom ublažena pa se po svojim karakteristikama uveliko razlikuje od klime susjednih rejona.

Prostor općine Visoko ima umjerenou kontinetalnu klimu a u višim područjima vlada predplaninski tip klime.

Veliki uticaj na klimatske karakteristike područja općine Visoko i njene okoline imaju okolne planine Vranica (2107m), Bjelašnica (2067m), Bitovnja (1662m), Zvijezda (1350m) te Visočica (767m). Ovi uticaji se naročito osjećaju u proljeće i jesen kada spomenute planine utiču na pravac puhanja vjetrova.

Meteorološka stanica u Visokom bila je osnovana 1960.g. i prema podacima iz ove stanice urađen je godišnji hod temperatura zraka za period 1961. i 1971.g.

Tabela 1. Godišnji hod temperatura zraka po mjesecima u Visokom za period 1961-1971.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
-2,6	1,2	4,4	10,2	14	17,6	18,6	18,9	14,9	10,2	5,2	-0,4	9,5

Izvor: 3

Na osnovu dugogodišnjeg osmatrala a prema podacima sadržanim u tabeli 1 vidi se da srednja godišnja temperatura za posmatrani period iznosi $9,5^{\circ}\text{C}$. Najnižu temperaturu zraka u Visokom ima mjesec januar ($-2,6^{\circ}\text{C}$) a najvišu temperaturu ima mjesec august ($18,9^{\circ}\text{C}$). S obzirom na termičke prilike općinski prostor ima obilježje pretplaninske klime gdje su zime nešto hladnije od zima u području tipične umjerenokontinentalne klime a i duže traju. Ljeta su umjerenou topla ($18\text{-}20^{\circ}\text{C}$) i ne traju dugo. Jesen je toplija od proljeća što se može zaključiti na osnovu pokazatelja iz tabele 1. Apsolutno maksimalna temperatura zraka na području općine Viaoko bilježi se tokom ljetnih mjeseci i to u augustu $36,6^{\circ}\text{C}$, dok se minimalne temperature javljaju u

januaru -14,1°C. Snježni pokrivač se zadržava 30 do 55 dana a maksimalna visina snježnog pokrivača je 30 cm.

U zimskom periodu česta su pojava temperaturne inverzije uslijed čega dolazi do prizemne kondenzacije vodene pare što uzrokuje pojavu magle, naročito uz rijeku Bosnu. Takva stanja mogu da potraju sedam dana a nije rijedak slučaj da traju i znatno duže. U jesenjim danima česta su pojava i mrazevi što se negativno odražava na povrtlarstvo dok proljetni mrazevi izuzetnu štetu nanose kako povrtlarstvu tako i voćarstvu.

Trajanje sunčeve insolacije iznosi oko 1.742 sata godišnje. Ovaj broj sunčanih sati u velikoj mjeri utiče i određuje stanište pojedinih biljnih vrsta a također i uzgoj određenih kultura ovog prostora.

Tabela 2. Prosječni godišnji hod padavina na području općine Visoko u periodu 1961 - 1971.g. u mm

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
67	42	83	77	93	87	67	45	71	92	114	102	939

Izvor: 3

Godišnja količina padavina na području općine Visoko iznosi 939 mm. Najviše padavina ima u kasnu jesen (novembar 114 mm) dok se sporedni maksimum javlja u maju. Minimum padavina je u februaru 42 mm a sporedni minimum je u augustu sa 45 mm. Iz podataka u tabeli 2 vidi se da se na prostoru općine Visoko maksimum padavina javlja u jesen i proljeće. Zimi je nešto manje padavina a najmanji količina padavina je ljeti. Ljetne padavine se najčešće izlučuju u vida pijuskovitih kiša a one čine 20% ukupne količine padavina i imaju veliki značaj za poljoprivrednu proizvodnju Visokog.

Prosječna godišnja količina padavina izražena u l/m² iznosi 848,8 a broj dana sa padavinama od 0,1 mm je 154 dok je broj dana sa snježnim pokrivačem od 0,1 mm 37.

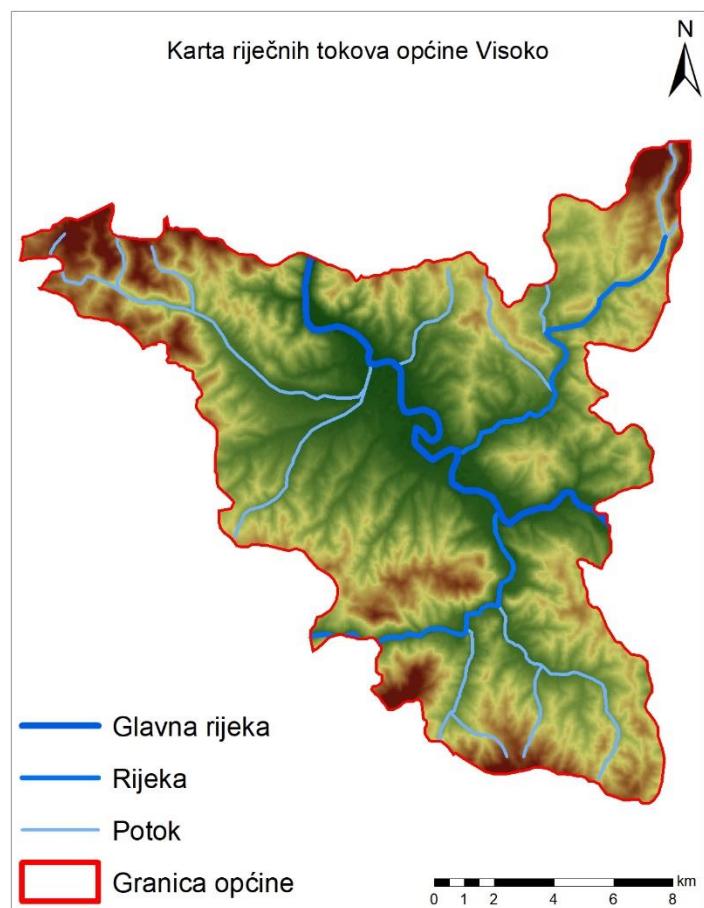
Dolina rijeke Bosne je pod uticajem regionalne vazdušne cirkulacije. Sjeverni i sjeverozapadni vjetrovi češće se javljaju u zimskoj polnvini godine kada utiču na jače snižavanje temperatura zraka i održavanje vedrog vremena. Južni i jugoistočni vjetrovi koji pušu niz tok rijeke Bosne su povremeni i češće se javljaju u proljetnim i jesenjim danima. U proljetnim danima ovi vjetrovi su većih brzina, imaju veću jačinu i utiču na brže otapanje snijega na ovim prostorima jer dižu temperature zraka. Oni se frontalno spuštaju sa juga i jugoistoka. Kotlinski izgled reljefa utiče na pojavu lokalnih vazdušnih strujanja koja posebno dolaze do izražaja u ljetnom periodu.

2.4. Hidrološke karakteristike općine

Hidrografsku okosnicu općine Visoko čini rijeka Bosna. Rijeka Bosna izvire izvire u podnožju planine Igman na nadmorskoj visini od 560 metara 20ak kilometara južno od općine. Na području općine teće na nadmorskim visinama od oko 400 metara i dužina njezinog toka kroz općinu iznosi 22 km. U samom gradu u Bosnu se ulijeva njena pritoka Fojnica. Kod naselja Uvorići u Bosnu se ulijeva njena desna pritoka Goruša. U ovom dijelu Bosna krivuda čineći meandre. Dalje teće širokom dolinom kroz dobrinjsko polje gdje se u nju ulijeva druga lijeva pritoka Kondžilo.

Rijeka Fojnica izvire u podnožju planine Vranice i vrlo usječenom dolinom kod naselja Tušnjići ulazi na teritorij općine.

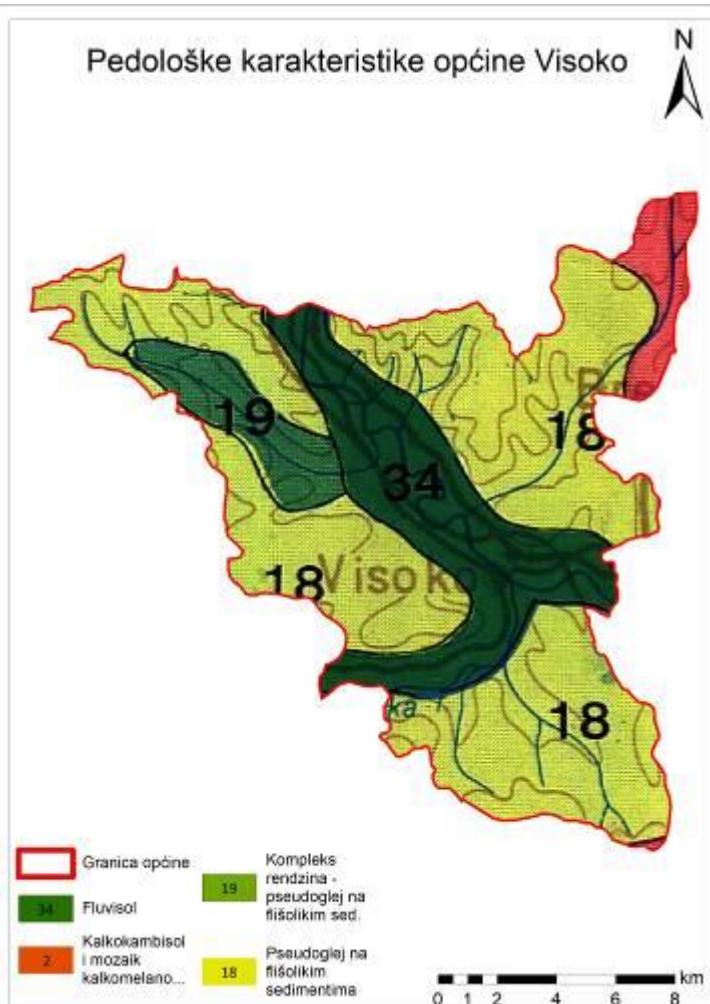
Do proširenja rijeke dolazi u donjem toku, u Varoškom polju. Dužina toka rijeke kroz općinu iznosi oko 10 km. Rijeka Goruša izvire kod naselja Šošnje u općini i dužine je oko 18 km.

Karta 8. Karta riječnih tokova općine Visoko

Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4

2.5.Pedološke karakteristike

Karta 9. Georeferencirana karta pedoloških karakteristika općine Visoko

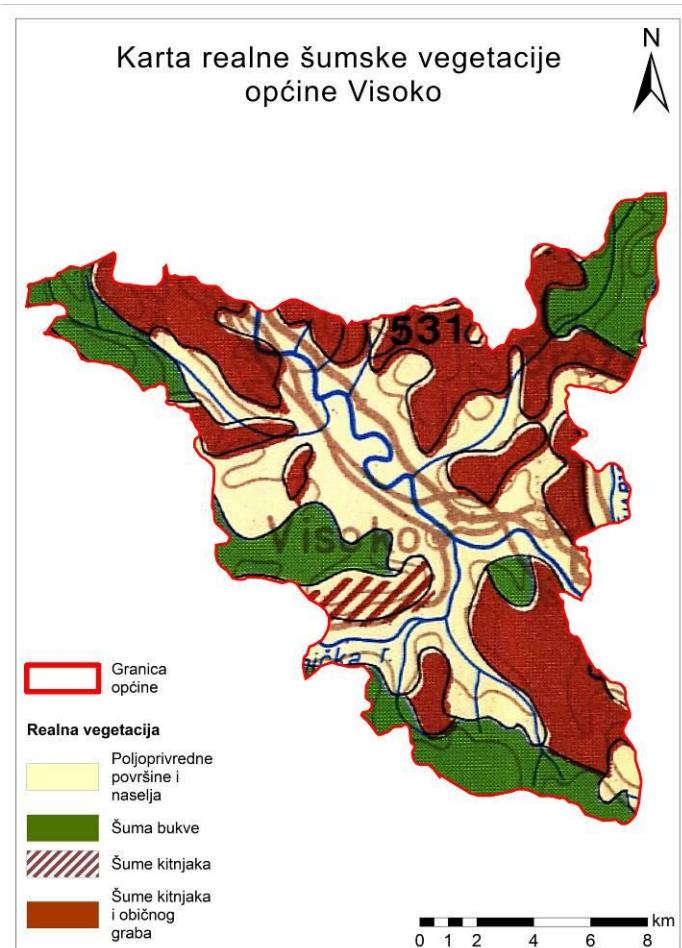
Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4

Na području općine zastupljena su 4 tipa tla. Cijelim tokom rijeke Bosne i njene pritoke Fojnice zastupljena su aluvijalna tla. Ova tla su nastala nanošenjem zemljišnog materijala uz samu obalu rijeke i predstavlja najplodnije tlo. Na ova tla dolinom rijeke Kondžilo se nastavljaju pseudoglejna tla na flišolikim sedimentima. Ova tla su više pod prirodnim livadama i pašnjacima, a manje pod oranicama i voćnjacima. Najveći dio teritorije općine zauzimaju distrična tla. Ova tla su vrlo povoljna za rast šumske vegetacije.

2.6. Vegetacijske karakteristike

2.6.1. Realna vegetacija

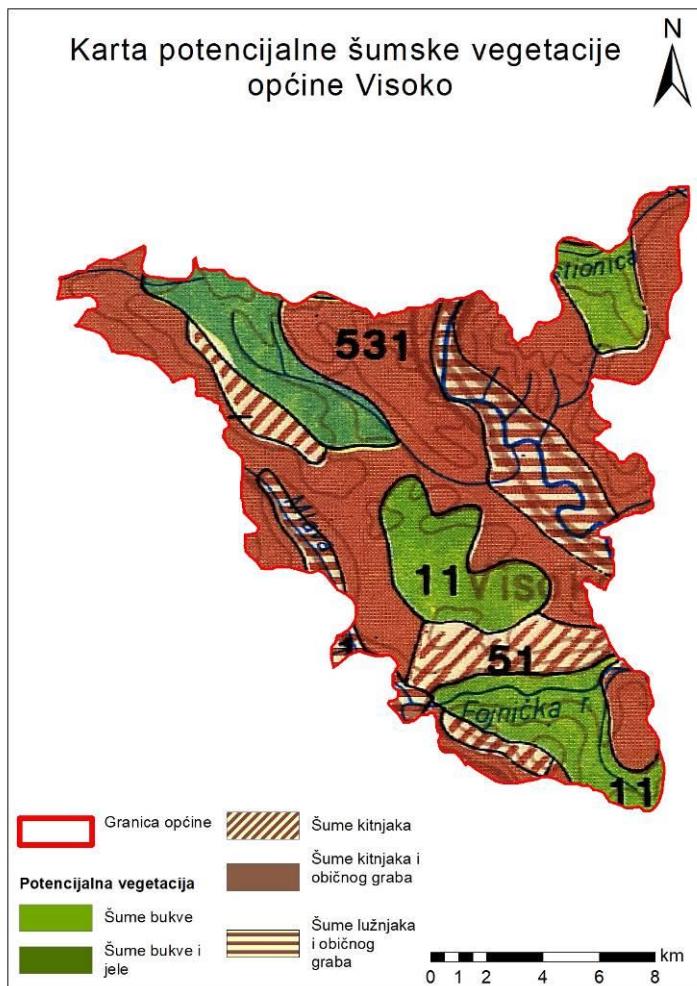
Na teritoriji općine nalaze se tri vrsta šumske vegetacije : kuva, kitnjak i kitnjak sa običnim grabom. Šuma bukve je raspršena u vidu poligona na krajnjem sjeverozapadnom, sjeveristočnom, zapadnom, južnom te na jugoistočnom centralnom dijelu općine. Šuma kitnjaka je najmanje zastupljen tip vegetacije te ogranki zaviruju u općinski prostor u istočnom pravcu iz općine Kiseljak i rasprostire se na području Stijenske gore, Krtnice te na krajnjem istoku rasprostiranja na niskoj planini Visočica. Šuma kitnjaka i običnog graba čini dominantnu vegetaciju općinskog prostora te nazire sa sjevera odnosno na granici općine sa općinom Kakanj te se javlja u vidu nekoliko izoliranih otoka kao što je u istočnom i zapadnom centralnom dijelu te na jugu na sjeveristočnim obroncima niske planine Stoglić i na prostoru sela Grajani te na jugozapadu na prostoru sela Raikovci na jugu preko sela Jelašje i do sela Stuparići na sjeveru. Ostale površine (poljoprivredne, naselja i sl.) su u potpunosti zastupljeni u dolinama rijeka Bosne i Fojnice i njihovih pritoka te u donjem toku rijeke Goruše.

Karta 10. Georeferencirana karta realne šumske vegetacije općine Visoko

Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4

2.6.2. Potencijalna vegetacija

Karta 11. Karta potencijalne šumske vegetacije općine Visoko

Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4

selu Srhinju i Biskupiću te na krajnjem sjeverozapadnom dijelu u prostoru između selih Podvinci i Trnovci. Šume kitnjaka bi obuhvatale padine između planina Visočice i Kondžilo i doline rijeke Fojnice. Drugo rasprostiranje bi bilo u vidu izoliranog poligona na desnoj strani od potoka Kondžilo, a treće rasprostiranje bi se vezalo u dolini potoka Gorusice na krajnjem jugu.

Potencijalna vegetacija predstavlja onu vegetaciju koja bi nastala na određenom mjestu ukoliko bi prestali bilo kakvi antropogeni uticaji. Prema karti potencijalne vegetacije općinskim prostorom dominirala bi šuma kitnjaka i običnog graba. U odnosu na realnu vegetaciju, potencijalno rasprostiranje imale bi šume bukve i jele i to u dolini Bosnine pritoke Kondžilo kao i šume lužnjaka i običnog graba u dolini rijeke Bosne kao i u dolini potoka Mlava. Šume bukve bi se rasprostirale na krajnjem južnom dijelu u dolini rijeke Fonice kao i u neposrednoj blizini Čatičkog potoka na jugu. Dalje, u centralnom dijelu činile bi šume od planine Visočice, Četnice i Krtnice prema sjeverozapadu duž

3. DRUŠTVENO – GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE OPĆINE VISOKO

3.1.Historijski – geografski razvoj

Visoko se prvi puta spominje 1355. godine kao grad Visoki i predgrađe Podvisoki. Ovaj grad je tokom historije bio prijestolnica bosanskih kraljeva. Zbog toga je razumljiva pojava niza arheološko vrijednih lokaliteta, nekropola, spomenika kulture i dr. U okolini Visokog pronađeni su ostaci iz neolitskog doba, na lokalitetima: Čifluk, Dvor, Ginje, Arnautovići.

Slika 1. Maketa starog grada Visoki

Izvor: 14

Slika 2. Ostaci temelja crkve u Milama

Izvor: 16

U Arnautovićima (Mile) su otkriveni temelji crkve koju je 1203. godine sagradio ban Kulin. Kroz čitav srednji vijek u Visokom i njegovoj okolini razvijao se intenzivan politički, ekonomski i kulturni život. Prostor Visokog bio je geografski i ekonomski centar uže Bosne, tu se nalazilo političko središte Bosne u vrijeme Kulina bana i kasnije u 14. stoljeću. Do opadanja značaja Visokog dolazi početkom 15. stoljeća zbog opasnosti od napada Osmanskog carstva. U periodu osmanske vladavine, grad gubi svoj značaj, a umjesto njega diže se novo upravno i trgovačko središte Sarajevo.

U periodu Austro-Ugarske vladavine dolazi do značajnijih promjena, grad ponovo počinje da raste. Poslije okupacije sagrađena je željeznička pruga dolinom rijeke Bosne, a zatim i manje

željezničke pruge – Podlugovi-Vareš. U tom periodu u Visokom je sagrađen gradski vodovod kao i mnogobrojni objekti u urbanom jezgru uključujući i današnju zgradu općine.

Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do značajnijeg razvoja industrije, kao i razvoja saobraćajnih puteva. Počinje gradnja prvih većih stambenih i poslovnih zgrada u Visokom, kao i postepeno širenje grada prema prostranim i plodnim ravnicama uz obalu rijeke Bosne i Fojnice. U isto vrijeme vrši se nagla industrijalizacija gdje se posebno ističe kožarska, ali i prehrambena, metalna, tekstilna, trgovinska i građevinska industrija koja je bila u mogućnosti opskrbljavati čitav tadašnji srez te izvoziti proizvode u susjedne savezne republike kao i van okvira Jugoslavije. U tom periodu ubrzano se razvija privreda te niču tadašnji privredni giganti poput KTK, Vispaka, Vitexa, Veleprometa, GP Zvijezda, Kovine i mnogih drugih. Također, grad dobiva sve bitnije objekte među kojima su pošta, policijska i vatrogasna stanica, dom zdravlja, zavičajni muzej, hotel kao i robne kuće, sportski objekti i ostali stambeni, poslovni i filijalni objekti.

Vašingtonskim i Dejtonskim mirovnim sporazumom općina Visoko ulazi u sastav Zeničko-dobojskog kantona iako ova općina gravitira Sarajevu i orijentirana je ka Sarajevu kad je riječ o zdravstvu, školstvu i dr.

3.2.Demografske karakteristike

Prostor općine Visoko od davnina je veoma pogodan za naseljavanje zahvaljujući povoljnom geografskom položaju, prirodnogeografskим uvjetima ali i saobraćajnoj povezanosti kako unutar same općine Visoko tako i u susjednim općinama. Općina Visoko jc prema podacima iz popisa stanovništva imala 44.130 stanovnika i spadala je u red gusto naseljenih općina u državi s prosječnom gustom naseljenosti od 197,3 stanovnika po km².

Tragovi života na području visočke doline datiraju još iz 4 000 godine p.n.e. U periodu od 1953-1991.g. odigrale su se velike promjene društvene, ekonomске i demografske promjene u Bosni i Hercegovini a time i u samoj općini. Društveno – ekonomski preobražaj uticao je na razvitak stanovništva a to je uslovilo i buduća demografska kretanja na području općine Visoko.

Prema popisu iz 1991. godine stanovništvo su činili - Bošnjaci 34.373 (74,5%), Hrvati 1.872 (4,1%), Srbi 7.471 (16,2%) i ostali 2.444 (5,3%). Prema popisu iz 2013. godine Bošnjaci čine 36.697 (91,9%), Hrvati 576 (1,4%), Srbi 286 (0,7%) i ostali 2.379 (6,0%) što predstavlja bitno izmjenjenu demografsku sliku općine. Nagli procentualni skok se desio kod Bošnjaka te postupno i u kategoriji ostalih, a procentualni pad kod Hrvata i Srba.

Od 1948-1991.g. broj stanovnika općine i grada Visoko stalno se povećavao. Povećanje je bilo više izraženo u samom gradu nego u općini. Visoko je iz rata izašlo sa znatno umanjenim brojem stanovnika, bilo zbog toga što je stanovništvo u ratu stradalo ili se raselilo. U posljednjem periodu odvija se veoma spor oporavak stanovništva općine.

Tabela 3. Kretanje ukupnog broja stanovnika općine i grada Visoko u periodu 1948 - 2013.

Godina	Općina	Grad	Udio stanovništva grada u ukupnom st. općine u %
1948	21.994	5.340	24,3
1953	24.680	5.807	23,5
1961	29.518	7.470	25,3
1971	35.503	9.491	26,7
1981	40.901	11.653	28,5
1991	46.130	13.683	29,6
2001(procjena)	40.157	11.782	29,3
2008(procjena)	40.212	11.800	29,4
2013	39.938	11.552	28,9

Izvor: 6, 7, 8, 9

Tabela 4. Gustina naseljenosti stanovništva općine Visoko u periodu 1948-2013.

Godina	1948	1953	1961	19671	1981	1991	2001	2008	2013
Broj st/km ²	95,2	106,7	127	154	177	199,6	173,5	173,2	173

Izvor: 6, 7, 8, 9

Godine 1948. gustoća naseljenosti stanovnika u Visokom je iznosila 95,2 st/km², a 199,6 st/km² što ukazuje da se u periodu od 1948-1991. godine povećala gustoća naseljenosti stanovništva na prostoru općine Visoko više od dva puta.

Važno je spomenuti daje 1991.g. gustoća naseljenosti općine Visoko bila dva puta od prosjeka za Bosnu i Hercegovinu. Prema procjenama 2001.g. gustoća naseljenosti općine Visoko iznosila je 173,5 st/km², a 2008. 173,2 st/km², a prema konačnom popisu iz 2013. godine 173 stanovnika što pokazuje smanjenje u odnosu na 1991.g. Općina Visoko ima neravnomjeran razmještaj stanovništva. Najveća koncentracija stanovništva je u samom gradu gdje živi 28,9% ukupnog stanovništva općine. Veća koncentracija stanovništva je i u dolini rijeke Bosne i Fojnice i njihovih pritoka kao i uz glavne saobraćajnice koje povezuju općinu Visoko sa susjednim općinama.

Tabela 5. Polna struktura stanovništva općine Visoko za period 1961 – 2008.

Godina	1961	1971	1981	1991	2001	2008
Muško	14.825	17.663	20.559	23.148	19.715	19.753
Žensko	14.693	17.840	20.342	22.982	20.442	20.459
UKUPNO	29.518	35.503	40.901	46.130	40.157	40.212

Izvor: 7, 8, 9, 12

U posmatranom periodu u ukupnom broju stanovnika općine Visoko bio je nešto veći broj muškog stanovništva u odnosu na žensko stanovništvo sa izuzetkom za 1971.g. Prema procjenama iz 2001.g. primjetan je veći broj ženskog stanovništva u odnosu na muško stanovništvo što ukazuje da su ratna zbivanja uticala na velike promjene u polnoj strukturi stanovništva Visokog. U polnoj strukturi stanovništva 2001. i 2008. godine procentualno muškog stanovništva iznosilo je 49%, a ženskog 51%.

Tabela 6. Dobna struktura stanovništva općine Visoko za period 1961 - 2013.

Dobne skupine	1961	1971	1981	1991	2001	2008	2013
0-19	14.324	16.132	15.574	15.163	9.239	8.142	9.792
20-59	13.615	17.068	22.331	27.563	27.306	27.057	23.101
60 i više	1.579	2.303	2.996	3.404	3.615	4.113	7.045
UKUPNO	29.518	35.503	40.901	46.130	40.157	40.212	39.938

Izvor: 7, 8, 9, 12

Tabela 7. Procentualno učešće pojedinih dobnih skupina stanovništva u ukupnom stanovništvu općine Visoko za period 1961 - 2013.

Dobne skupine	1961	1971	1981	1991	2001	2008	2013
0-19	48,5	45,6	38,1	32,8	22,9	22,5	24,6
20-59	46,2	47,9	54,6	59,8	67,9	68,1	57,8
60 i više	5,3	6,5	7,3	7,4	9,2	9,4	17,6
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: 7, 8, 9, 12

Navedeni podaci pokazuju pad procentualnog učešća mladog stanovništva u ukupnom stanovništvu Visokog za period 1961-2008.g. dok na posljednjem popisu dolazi do povećanja za 2,1% u odnosu na prethodnu godinu. Za isti period podaci pokazuju konstantno povećanje

zrelog i starog stanovništva u ukupnom stanovništvu izuzev posljednjeg popisa gdje dolazi do smanjenja zrelog stanovništva za 10,3%.

Tabela 8. Procentualno učešće aktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu općine Visoko za period 1961 - 2008.

Godina	1961	1971	1981	1991	2008
Aktivno st.	34%	41%	48%	53%	51%

Izvor : 6, 7, 8, 9

Jedan od važnih pokazatelja ekonomski strukture stanovništva je procentualno učešće aktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Iz prethodne tabele uočava se povećanje procentualnog učešća aktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu do 1991. godine.

U periodu 1991-2008.g. došlo je do smanjenja procentualnog učešća aktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu što je uslovilo povećanje broja izdržavanih lica. Kada je riječ o zaposlenosti stanovništva u općini Visoko danas postoji ozbiljan problem jer je veliki broj lica koji traže posao. Prema podacima iz 2010. godine bilo je 45,9% nezaposlenih. Prema podacima kojima raspolažu organi općine Visoko u 2008.g. najveći broj stanovnika zaposlen je u sekundarnom sektoru oko 63%, zatim u tercijarnom sektoru 33% dok je u primarnom sektoru zaposlen najmanji broj stanovnika oko 4%.

3.3.Naselja

Prema popisnim podacima iz 1991 .g. naseobinski sistem općine Visoko čini primarno naselje Visoko, sekundarna naselja, prigradska naselja, poluurbana naselja i /aseoci. Općinsko područje sastoji se od 88 naseljenih mjesta od kojih je jedno gradsko naselje i ujedno središte općine, dok je 87 naselja seoskog tipa.

Tabela 9. Klasifikacija naselja općine Visoko po veličinskim grupama u 1991. g.

Veličinska grupa	Veličina naselja po broju stanovništva	Ukupan broj st. u grupi	Broj naselja u grupi	Udio stanovništva po grupama u %
I	Više od 10.000	13.683	1	29,66
II	1.000-9.999	3.556	3	7,71
III	500-999	12.119	19	26,27
IV	200-499	14.277	40	30,95
V	Manje od 200	2.495	25	5,41
UKUPNO		46.130	88	100

Izvor: 5

Posmatrajući klasifikaciju naselja po veličinskim grupama ukazuje se na usitnjenošću naselja kao stalnu karakteristiku naseobinskog sistema općine Visoko. Najveći broj naselja čine naselja ispod 500 stanovnika. Ukupno je evidentirano 65 ovih naselja u kojima je živjelo 16.772 stanovnika što predstavlja 36,36% stanovnika općine Visoko.

Kada je riječ o razmještaju naselja u općini veliki broj naselja smješten je s desne i lijeve strane rijeke Bosne, dolinom rijeke Konđilo i Goruše. Nešto veći broj naseljenih mjesta nalazi se u donjem toku rijeke Fojnice i to na njenoj desnoj obali, dok je manji broj naseljenih mjesta smješten u brdovitim predjelima na krajnjim rubnim predjelima općine. To su naselja do 200 stanovnika. U mjestima gdje je najveća koncentracija stanovništva razvili su se i važni sekundarni centri u općini kao što su Moštare u dolini rijeke Bosne, Buci u dolini rijeke Fojnice i Gračanica u dolini rijeke Goruše.

Pod pojmom urbanizacija podrazumijeva se povećanje gradskog stanovništva i teritorijalno širenje grada. Stepen urbanizacije u Visokom prema posljednjem popisu iznosi 28,9%, grade se nove stambeno-poslovne zgrade, a periferni dijelovi grada se šire nizvodno dolinom rijeke

Bosne čime se usurpira pedosfemi kompleks, a samim time negativno se utiče i na hidrosfemi, biosfemi ali i atmosfemi kompleks. Već duži niz godina karakteristično je smanjenje broja stanovnika za najmanja naselja (zaseoke) sa krajnjih perifernih dijelova općine iz kojih se stanovništvo doseljava u naselja koja su bliže centru grada.

Karta 12. Mjesne zajednice općine Visoko

Izvor: autor, 2017; ArcMap 10.4

3.4.Saobraćaj

Saobraćaj odnosno putevi ovog prostora su još kroz davnu historiju postojali i predstavljali su važnu ulogu u spajanju dijelova današnjih sjevernih, centralnih i južnih dijelova naše države. Općina je izuzetno dobro prometno povezana s ostatkom Bosne i Hercegovine putem cestovnog i željezničkog koridora koji prolazi kroz sam grad. U neposrednoj blizini općinskog centra, s njegove istočne i sjeverne strane, pruža se cestovni koridor Vc (autoput A1) te je trenutno autoputem općina povezana sa Kaknjem i Zenicom na jednoj i sa Ilijašom, Semizovcem, Vogošćom i Sarajevom na drugoj strani. Sa preostalim susjednim općinama povezana je regionalnim putevima.

Ovuda prolaze:

- **A1**, autoput koji je izgradnji, dio panevropskog koridora Vc i evropskog međunarodnog puta E73. Planirana dužina autoputa je 338 km, a do sada je izgrađeno u dvije dionice ukupne dužine 92 km. Kroz općinski prostor dužina autoputa iznosi 18,1 km.
- **R443**, regionalna cesta koja čini sponu između autoputa A1 i Kiseljaka. Ukupna dužina dionice iznosi 14,1 km te većinski dio prolazi kroz općinu Visoko i iznosi 12 km.
- **R403**, regionalna cesta na relaciji Nemila – Zenica – Lašva – Bilješovo – Kakanj – **Visoko** – Čatići – Podlugovi – Ilijaš – Semizovac. Ukupne je dužine 84,2 km dok kroz prostor općine Visoko prolazi u dužini od 11 km.
- Željeznička pruga koja predstavlja najvažniji i najprometniji željeznički saobraćaj na relaciji Ploče – Mostar – Sarajevo – **Visoko** – Kakanj – Zenica – Dobojski Šamac i dalje prema Centralnoj i Istočnoj Evropi. Dužina pruge kroz općinski prostor iznosi 18 km.

3.5.Privreda

Prirodnogeografski i društvenogeografski faktori za razvoj privrede na području općine Visoko su relativno povoljni.

U srednjem vijeku trgovina je davala osnovno obilježje privrednom razvoju Visokog jer su glavni putevi u to doba prolazili kroz Visoko. To je uslovilo razvoj Visokog kao trgovačkog centra a najviše se trgovalo stokom i žitom.

U periodu Austro-Ugarske zbog razvoja saobraćajnih veza dolazi do urbanog razvoja zanastva. Nakon Prvog svjetskog rata zanatstvo u Visokom se i dalje razvijalo kao što su krojarstvo i obućarstvo. Od Drugog svjetskog rata glavno obilježje privrednog razvoja Visokog predstavljali su poljoprivreda i zanatstvo. Okosnicu razvoja činila je industrija, prije svega tekstilna i industrija kože kao što su „Vitex“ Visoko i „KTK“ Visoko, zatim metalna industrija kao što je „Kovina“ Visoko, industrija građevinskog materijala („IGM“ Visoko) i prehrambena industrija („Vispak“ Visoko).

U periodu od 1952-1990.g. u industriji je bilo zaposlen najveći broj radnika oko 60%, zatim u trgovini oko 20%, a zatim slijedi ugostiteljstvo i saobraćaj. U tom periodu privreda Visokog je imala prosječnu godišnju stopu rasta od 5,9% što je svrstavalo u red općina države sa intenzivnim razvojem. 1990.g nacionalni dohodak po stanovniku u općini iznosio je 2.230\$.

U toku agresije općina je pretrpila ozbiljne štete na većini privrednih kapaciteta, školama, stambenim jedinicama i sl. Od pomenutih prije rata daleko poznatih preduzeća danas su bolje razvijeni „IGM“ Visoko, „Vispak“ Visoko dok su ostala preduzeća zatvorena ili u teškoj materijalnoj situaciji. Pored navedenog potrebno je napomenuti da je privreda općine bila izvozno orijentisana pa su i pojedina preduzeća imala svoja predstavništva i prodajne objekte u inostranstvu.

Za područje općine Visoko posebno je karakterističan samostalni način privređivanja. Treba naglasiti da u samostalno privređivanje ne spada samo obavljanje djelatnosti ličnim radom i sredstvima rada u svojini građana nego spadaju i sva privredna društva čiji kapital određuje pripadnost načinu privređivanja. Na području općine ukoliko dođe do bolje organizacije postoje realni uslovi za brži razvoj samostalnog privređivanja i razvoja privreda u cjelini. Do 31.12.2008. godine na području općine registrovano je preko 350 privrednih društava od kojih, sa sigurnošću se može tvrditi, su 300 u funkciji.(1, 35)

Tabela 10. Struktura privrednih društava općine Visoko

Struktura privrednih društava	Broj subjekata
Građevinarstva	13
Saobraćaj	15
Trgovina	165
Ugostiteljstvo i turizam	7
Zanatstvo – usluge	11
Usluge	50
Ostalo	7
Prerada drveta	3
Proizvodnja hrane	21
Osiguranje	3
Posredovanje u prometu roba	5
UKUPNO	300

Izvor : 11

Zaposlenost stanovništva na području općine Visoko ne odstupa od prosjeka zaposlenosti stanovništva u cijeloj Bosni i Hercegovini. Tako je 2010.g. na području općine Visoko bilo registrovano 8.428 zaposlenih sa prosječnom neto platom od 548,77 KM dok je nezaposleno 45,9% radno sposobnog stanovništva. S tim da na području ove općine ima veliki broj slučajeva "rada na crno" odnosno neprijavljenih radnika. Prema posljednjim procjenama iz 2010.g. BDP po stanovniku je iznosio 5.104,63 KM. (www.statistika.ba)

3. IDENTIFIKACIJA I VALORIZACIJA TURISTIČKIH POTENCIJALA OPĆINE VISOKO

Ovo poglavlje odnosi se na turističke potencijale općine Visoko. Identifikacionim procesom uočeni su objekti koji se mogu koristiti u turističkom privređivanju te se izvršava njihova pojedinačna valorizacija kako bi se na osnovu datih kriterija mogla zaključiti njihova konačna vrijednost atraktivnosti.

Pri procesu valorizacije korišten je metod valorizacije prema Du Cros H., gdje se kriteriji kategorisu prema dva sektora. To su turistički sektor i sektor menadžmenta kulturnih dobara. U turističkom sektoru subindikatori se ocjenjuju ocjenom od 0 do 5, bodovi se zatim sabiraju i tržišna privlačnost kulturnih dobara u turističkom sektoru se ocjenjuje na slijedeći način : slaba privlačnost 0-20 (1), srednja privlačnost 21-40 (2), visoka privlačnost 41-60 (3). U sektoru menadžmenta kulturnih dobara ukupna ocjena indikatora predstavljena je sljedećim vrijednostima : osjetljivost / mala kulturna vrijednost 0-20 (1), osrednja vrijednost 21-40 (2) i visoka vrijednost 41-60 (3).

Identificirani su slijedeći potencijali na području općine : Visočica, Stari grad, Mile u Arnautovićima, podzemni tuneli, tumulus i piramida Mjeseca.

Visočica i Stari grad su integrirani kao jedan potencijal s obzirom da je na vrhu Visočice smještena tvrđava. Niska planina Visočica, u čijem je podnožju smješten grad Visoko, istraživanjima proglašena je kao piramida Sunca od strane arheologa Semira Osmanagića.

Mile u Arnautovićima predstavljaju arheološko nalazište iz vremena srednjovjekovne bosanske kraljevine. Mile su bile stolno i saborno mjesto Velikog rusaga bosanskog te krunidbeno i grobno mjesto bosanskih kraljeva. Osim toga, u to vrijeme u Milama se nalazio i franjevački samostan.

Podzemni tuneli predstavljaju kompleks tunela koji se nalaze na desetak minuta vožnje od centra grada. Tuneli postoje vijekovima unazad, lokalno stanovništvo s koljena na koljeno prenosi znanje o njihovom postojanju, mada njihovo porijeklo, starost i svrha još uvijek nije u potpunosti istražena. Početkom 2006. godine počelo je istraživanje ovog prostora i traje dan danas. Fondacija „Arheološki park“ već punih 10 godina radi na projektu otkopavanja tunela i otkrivanju njihove svrhe postojanja. Vjeruje se da su tuneli predstavljali skrovište u slučaju invazije na tvrđavu iznad Visokog.

Tumulus u Vratnici se nalazi na 15 minuta vožnje od grada u neposrednoj blizini granice s općinom Iljaš. Prema istraživanjima potvrđeno je postojanej podzemnih prolaza. Geološkim sondažnim bušenjima je lociran betonski slojna dubini između 54 i 56 metara i šupljina koja bi mogla predstavljati prostoriju. Vjeruje se da bi ovaj kompleks mogao predstavljati grobnicu koja je izgrađena u vrijeme kada su i piramide nastale.

Piramida Mjeseca na Zbilju je jedna od tri piramide koja je najdetaljnije istražena. Izgrađena je kombinacijom obrađenih ploča pješčara i gline. Dizajn piramide je terasast što je jedinstven slučaj u svijetu piramida. Vjeruje se da ispod ove piramide postoji vodena akumulacija koja je povezana vodotocima sa ostalih piramida.

Navedeni sadržaji predstavljaju već uveliko afirmisane turističke atrakcije čija posjeta raste iz godine u godinu. Na području općine se nalaze još mnogobrojni potencijali kao što su nekropole stećaka i broji ih se oko 344. Pored toga, mnogi su kulturni potencijali koji se nalaze u gradu i predstavljaju džamije izgrađene od strane tabaka, franjevački samostan, pravoslavna crkva, mnogobrojne građevine koje su služile za kožarstvo i sl.

Tabela 11. Turistički sektor

	Visočica i Stari grad	Mile u Arnautovićima	Podzemni tuneli	Tumulus	Piramida Mjeseca
<i>Tržišna privlačnost dobara (1)</i>					
Ambijent	5	1	5	2	3
Dobro poznato van lokalne oblasti	5	3	5	2	4
Važan nacionalni simbol	5	5	3	3	3
Može da se ispriča interesantna priča o kulturnom dobru	5	3	5	3	4
Posjeduje izvjesne osobine koje ga jasno diferenciraju od okolnih kulturnih dobara	4	5	5	3	4
Privlačno za specijalne potrebe, što bi omogućilo veću posjećenost od strane turista, kao na primjer organizovanje festivala	5	1	4	4	3
Komplementira sa drugim turističkim proizvodima na destinaciji, odnosno u regionu	5	3	3	5	5
Turistička aktivnost u regionu	3	2	3	3	3
Destinacija se asocira sa kulturom	4	5	4	3	3
<i>Faktori od značaja pri dizajniranju turističkog proizvoda (2)</i>					
Pristup kulturnom dobru	2	2	4	2	1
Dobar transport od populacionog centra do kulturnog dobra	3	3	4	2	1
Blizina drugih kulturnih atrakcija	4	3	4	2	3
Uslužne pogodnosti, parking, obeleženi putevi do kulturnih dobara, osveženje, dostupnost informacija	3	1	4	1	2
Ukupno	52	38	64	35	39

Tabela 12: Sektor menadžmenta kulturnih dobara

	Visočica i Stari grad	Mile u Arnautovićima	Podzemni tuneli	Tumulus	Piramida Mjeseca
<i>Kulturni značaj (3)</i>					
Estetska vrijednost, uključujući arhitektonsku vrijednost, ako se radi o građevinskom objektu	3	2	3	3	4
Historijska vrijednost	5	5	5	5	5
Edukaciona vrijednost	4	5	5	5	5
Društvena vrijednost	3	4	3	3	3
Naučno-istraživačka vrijednost	5	5	4	3	5
Rjetost kulturnog dobra na destinaciji, odnosno regionu	5	5	5	5	3
Reprezentativnost za destinaciju	5	5	5	5	5
<i>Robustnost (4)</i>					
Osjetljivost kulturnog dobra	2	2	3	2	3
Stanje reparacije	3	4	3	3	3
Postojanje plana upravljanja kulturnim dobrom	2	2	4	2	2
Regularni monitoring i održavanje	2	1	5	1	2
Potencijal za tekuće investiranje i konsultaciju ključnih stekholdera	3	4	5	3	3
Mogućnost negativnog uticaja velikog broja posjetilaca na fizičko stanje kulturnog dobra odnosno na životni stil i kulturne tradicije lokalne zajednice	2	1	4	3	3
Mogućnost da modifikacija, kao dio razvoja proizvoda, ima negativan uticaj na fizičko stanje kulturnog dobra odnosno na stil života i kulturne tradicije lokalne zajednice	3	1	5	5	3
Ukupno	47	46	59	48	49

Tabela 13. Ocjena turističkih potencijala prema sektorima

Sektor	Visočica i Stari grad	Mile u Arnautovićima	Podzemni tuneli	Tumulus	Piramida Mjeseca
Turistički	3	2	3	2	2
Menadžment kulturnih dobara	3	3	3	3	3

Na osnovu zbiru ocjena pojedinačnih podsektora dobivene su krajnje ocjene prema sektorima valoziracija od 1 do 3. Može se zaključiti da svi potencijali u domenu turističkog sektora se vrednuju kao srednje (2) i visko privlačni (3) dok u domenu sektora menadžmenta kulturnih dobara imaju visoku vrijednost(3). Naime, sagledavajući ukupan zbir prema njihovim podsektorima vrednovanja može se izvršiti detaljnija komparativna analiza. Prema zbiru subindikatora u turističkom sektoru daleko najveću vrijednost imaju podzemni tuneli (64), koji i jesu najviše atraktivni i posjećeni. Nakon tunela, najveću vrijednosot imaju Visočica i Stari grad (52), zatim piramida Mjeseca (39), Mile u Arnautovićima (38) dok najmanja vrijednost otpada na Tumulus u Vratnici (35). Prema drugom sektoru najveću vrijednost imaju podzemni tuneli (59), zatim piramida Mjeseca (49), Tumulus (48), Visočica i Stari grad (47) te najmanja vrijednost otpada na Mile u Arnautovićima (46).

4. IDEJNA RJEŠENJA RAZVOJA TURIZMA

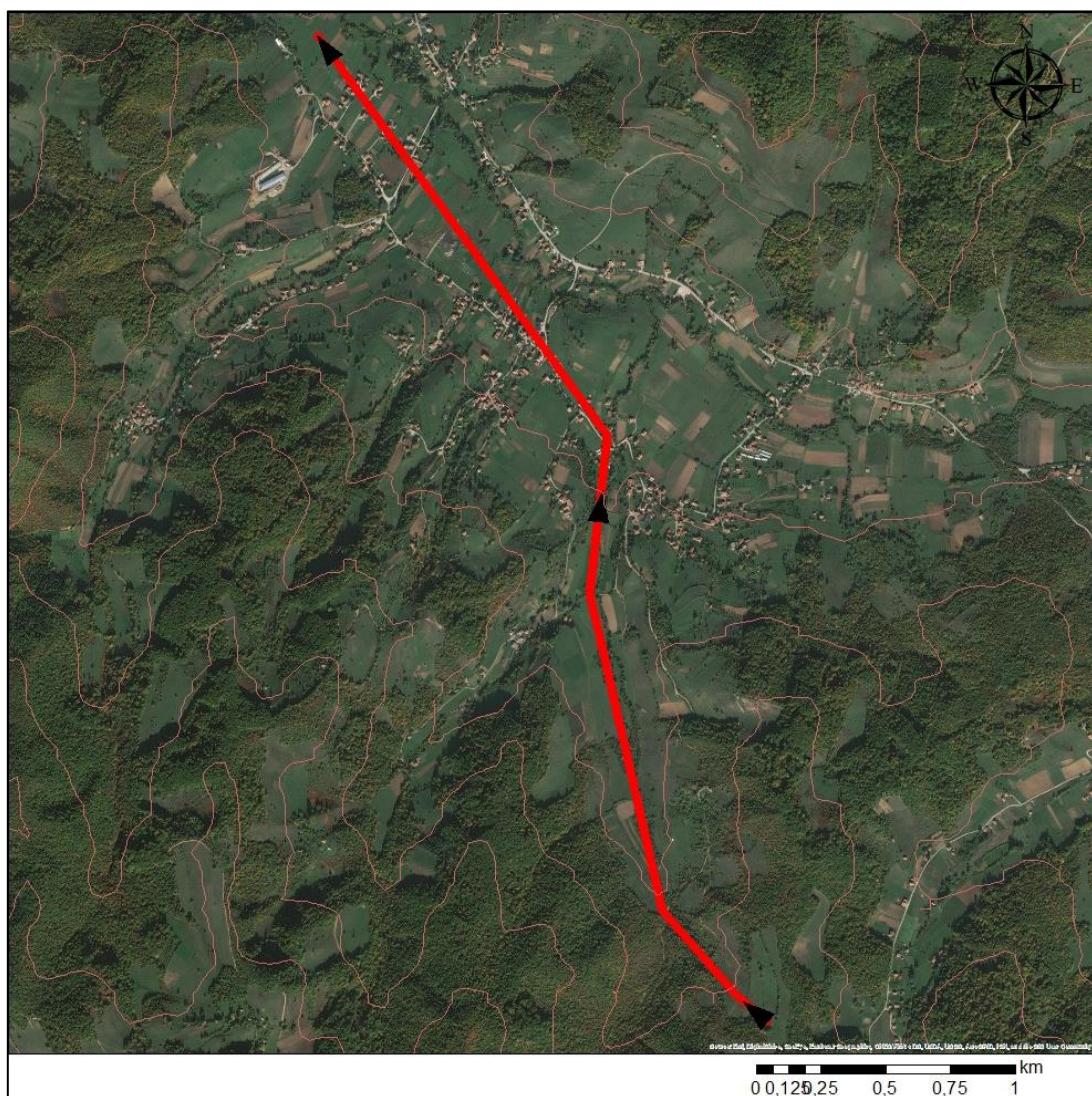
U ovom poglavlju bit će ponuđena idejna rješenja dobivena na osnovu analiziranih podataka geografskih karakteristika prostora te identificiranih kulturnih znamenitosti općine Visoko. Kao idejno rješenje potrebno je izgraditi potrebnu infrastrukturu za unaprjeđenje turizma koji je u kolko tolkoj mjeri zastupljen na prostoru analizirane općine. Kulturne atrakcije općine kao turistički motivi privlače turiste, ali ne posjeduju toliko atraktivan sadržaj koji bi omogućio duži boravak turista na ovim prostorima. Zbog toga je potrebno stvoriti nove turističke sadržaje koji bi djelovali kao komplementarni.

S obzirom na klimatske uslove koji vladaju na ovim prostorima, izražena je sezonalnost posjeta gdje u toku zimskog perioda vladaju uslovi koji su nepogodni za turistička kretanja te relativno niske nadmorske visine (najviša tačka iznosi 1.047 m.n.v.) općinskog prostora ne predstavljaju povoljne predispozicije za razvoj zimskih aktivnosti kao što je npr. skijanje. Prema tome fokus se stavlja na ljetni period i dodatni sadržaji odnosno idejna rješenja bi se trebala fokusirati na vanjske aktivnosti. Analizom geografskih karakteristika općine Visoko izvedena su slijedeća idejna rješenja : paraglajding, zipline i brdski biciklizam.

4.1. Idejno rješenje (1) - paraglajding

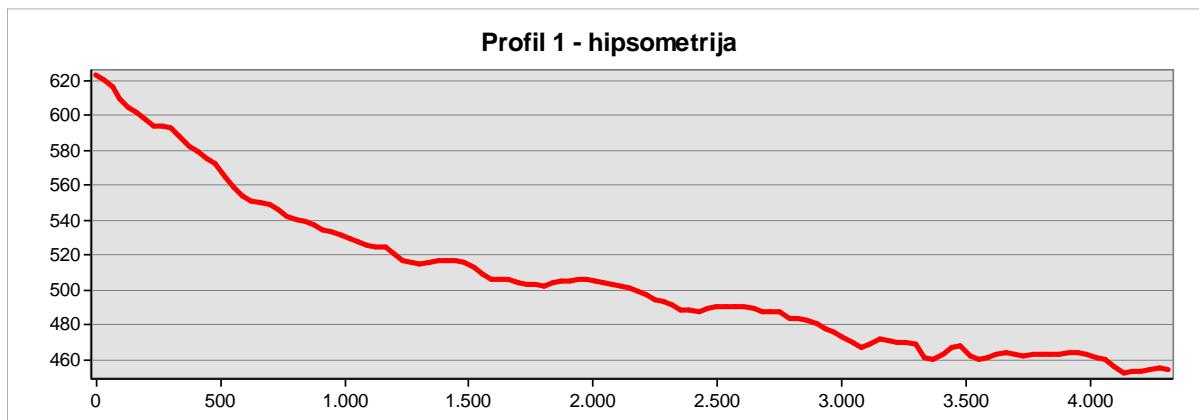
Kao prvo idejno rješenje prema geomorfološkim karakteristikama došlo se do saznanja da je na području općine moguće razviti aktivnosti u vazduhu kao što je paraglajding. Kriteriji za razvoj ove aktivnosti odnose se na razliku nadmorskih visina početne i završne tačke paraglajding rute koja bi trebala iznositi minimalno 150 metara kao i na nagib koji ne bi trebao iznositi više od 10° . S obzirom da je za uspješno polijetanje potreban zalet, prвobитно su tražene prostrane lokacije poletišta koje se ne nalaze u šumskom kompleksu i ispred kojih ne postoji vertikalna barijera kao što su drveća.

4.1.1. Potez 1

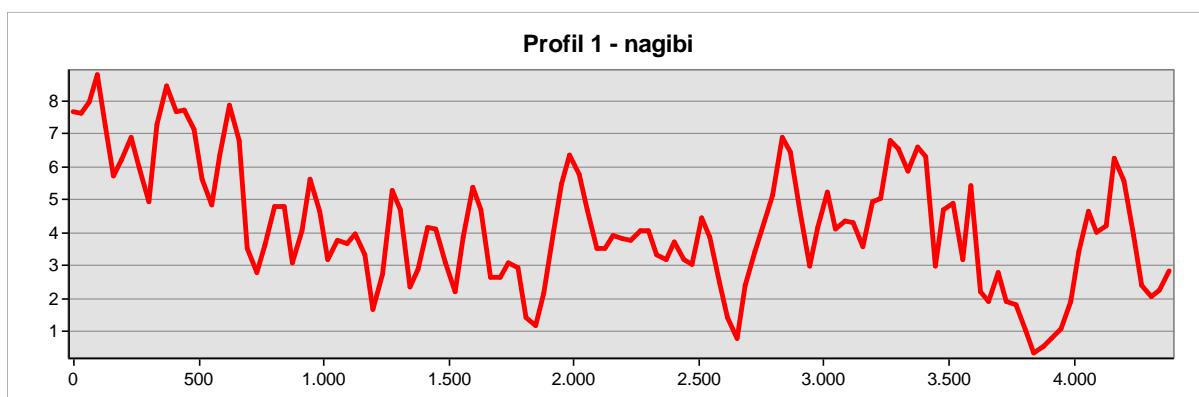

Karta 13. Prva paraglajding ruta

Grafikon 6. Hipsometrijski profil prve paraglajding rute

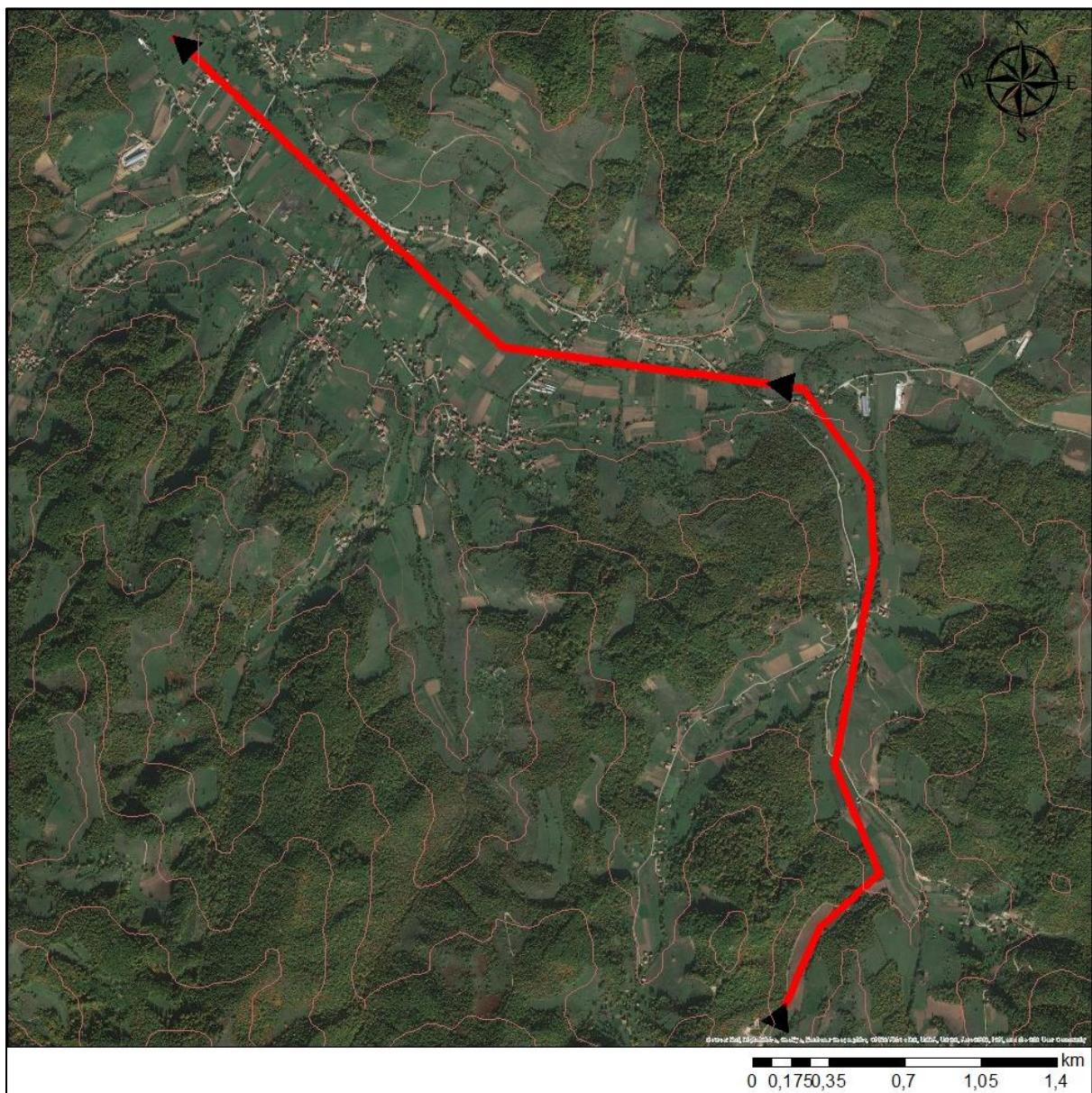

Grafikon 7. Profil nagiba prve paraglajding rute

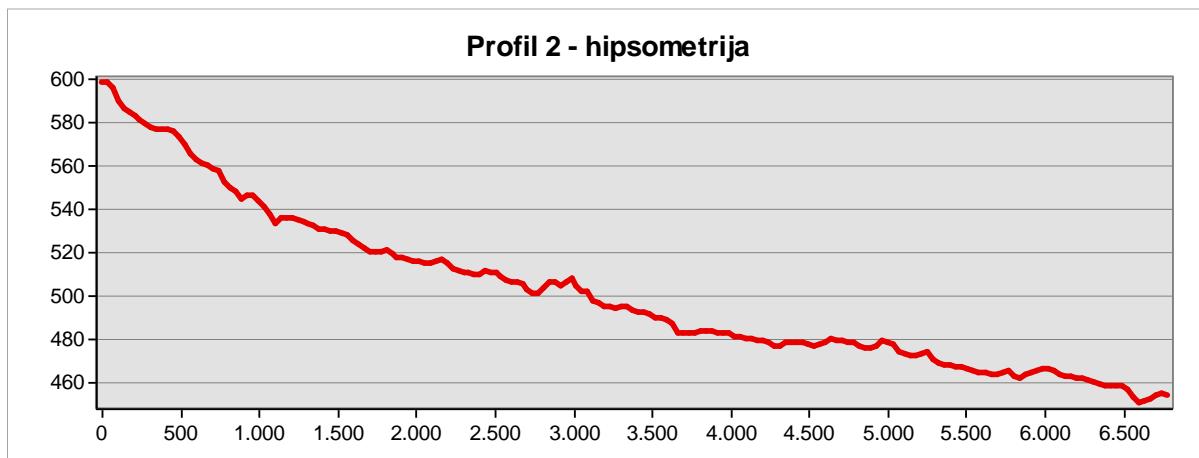
Polazište prve paraglajding rute se nalazi u jugozapadnom dijelu općine, kod naselja Popovina i završava kod naselja Slatina. Dužina rute iznosi 4.390 metara sa početnom nadmorskom visinom od 625 metara i završnom visinom od 455 metara što predstavlja visinsku razliku od 170 m. Prema profilu nagiba maksimalna inklinacija terena po kojem bi se ruta kretala iznosi $8,9^\circ$ što zadovoljava kriterij. Startni teren je pogodan za zalet te se nalazi 180 metara od najbliže šume sa 20 metara visinske razlike startnog terena u odnosu na teren šume. Pristupačnost je teška s obzirom da se startna tačka nalazi 163 m od najbliže ceste odnosno od makadamskog kolnika.

4.1.2. Potez 2

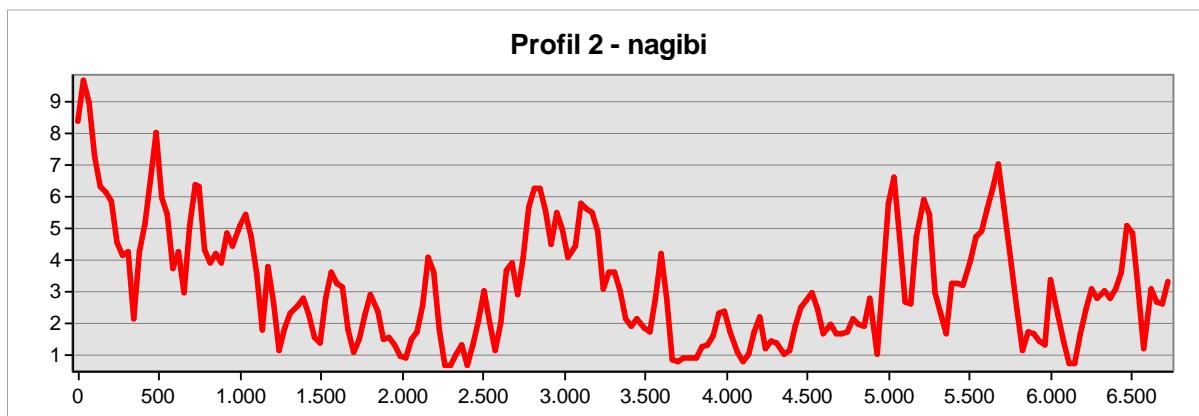

Karta 14. Druga paraglajding ruta

Grafikon 8. Hipsometrijski profil druge paraglajding rute

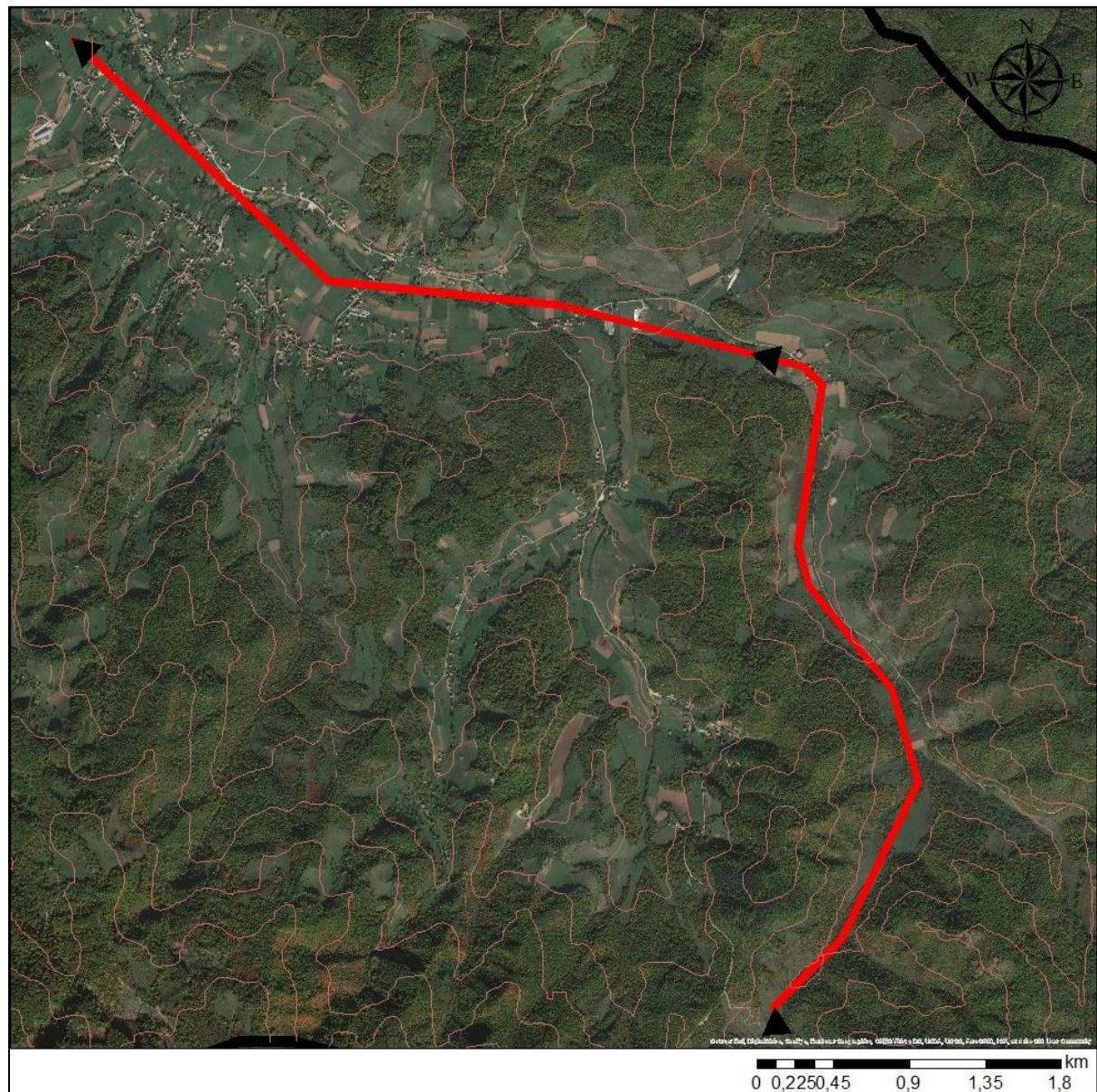

Grafikon 9. Profil nagiba druge paraglajding rute

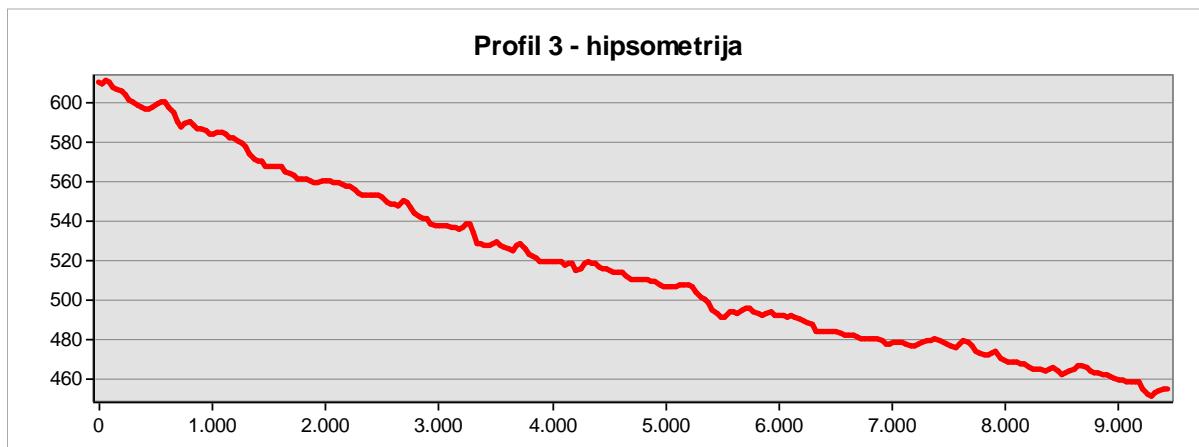
Polazište druge paraglajding rute se nalazi u jugozapadnom dijelu općine, kod naselja Ratkovci i završava kod naselja Slatina. Dužina rute iznosi 6.792 metra sa početnom nadmorskom visinom od 600 metara i završnom visinom od 455 metara što predstavlja visinsku razliku od 145 m. Prema profilu nagiba maksimalna inklinacija terena po kojem bi se ruta kretala iznosi $9,8^\circ$ što zadovoljava kriterij. Startni teren je pogodan za zalet te se nalazi na udaljenosti 638 metara od najbliže šume sa 48 metara visinske razlike startnog terena u odnosu na teren šume. Pristupačnost je zadovoljavajuća s obzirom da se startna tačka nalazi u neposrednoj blizini asfaltiranog lokalnog puta.

4.1.3. Potez 3

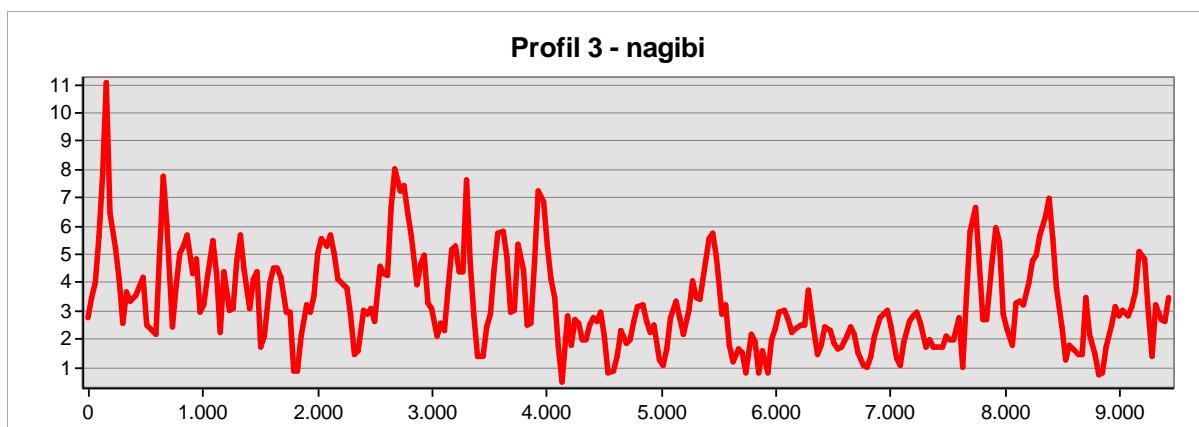

Karta 15. Treća paraglajding ruta

Grafikon 10. Hipsometrijski profil treće paraglajding rute

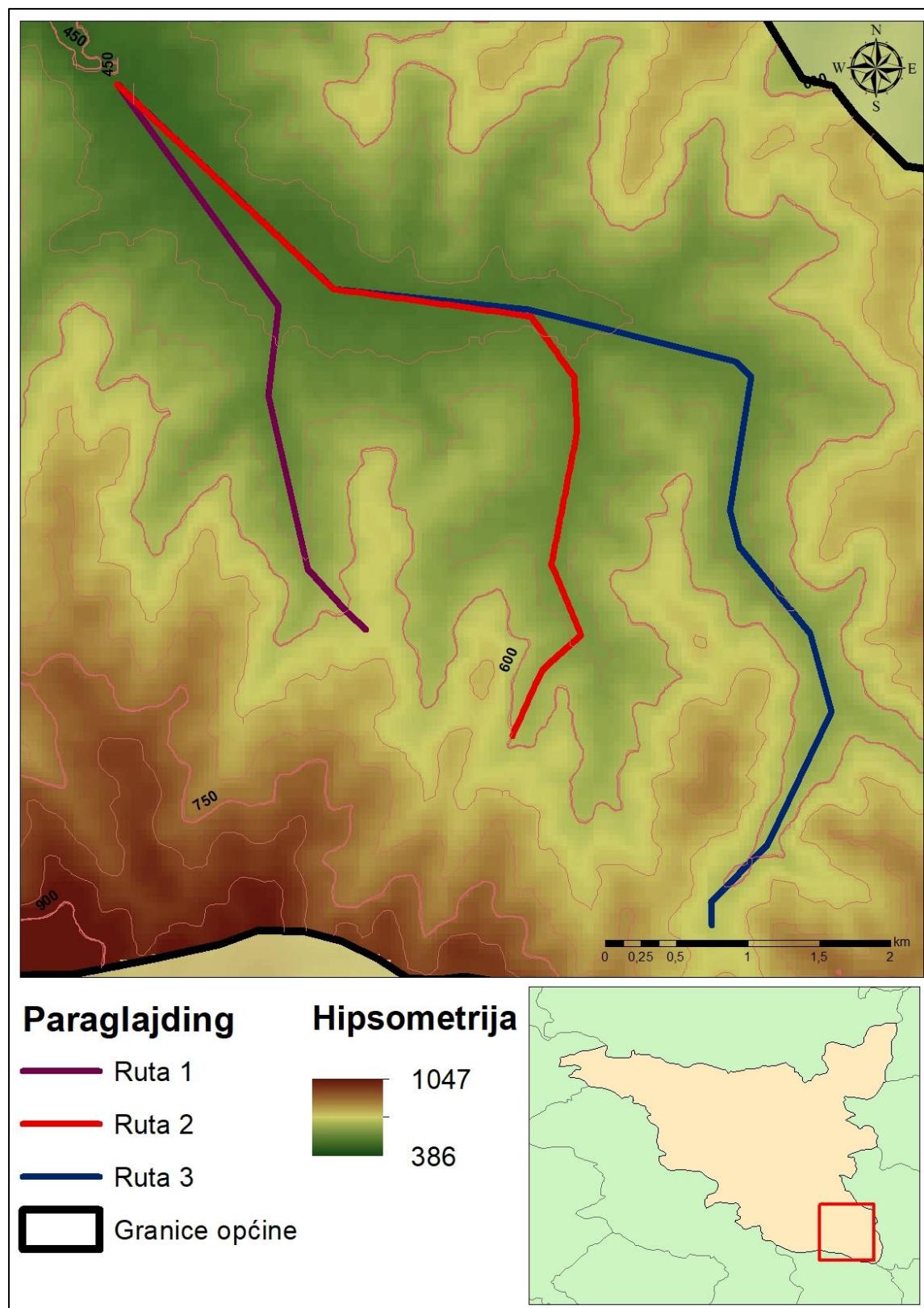

Grafikon 11. Profil nagiba treće paraglajding rute

Polazište treće paraglajding rute se nalazi u jugozapadnom dijelu općine, kod naselja Draškići i završava kod naselja Slatina. Dužina rute iznosi 9.435 metara sa početnom nadmorskom visinom od 610 metara i završnom visinom od 455 metara što predstavlja visinsku razliku od 155 m. Prema profilu nagiba maksimalna inklinacija terena po kojem bi se ruta kretala iznosi 11° što ne zadovoljava kriterij u kratkom dijelu poteza, ali reljefni sklop terena čini pogodne uslove za razvoj ove vrste aktivnosti. Startni teren je pogodan za zalet te se nalazi na udaljenosti 300 metara od najbliže šume sa 10 metara visinske razlike startnog terena u odnosu na teren šume. Pristupačnost je osrednje zadovoljavajuća s obzirom da se startna tačka nalazi u neposrednoj blizini makadamskog kolnika koji je teško prohodan.

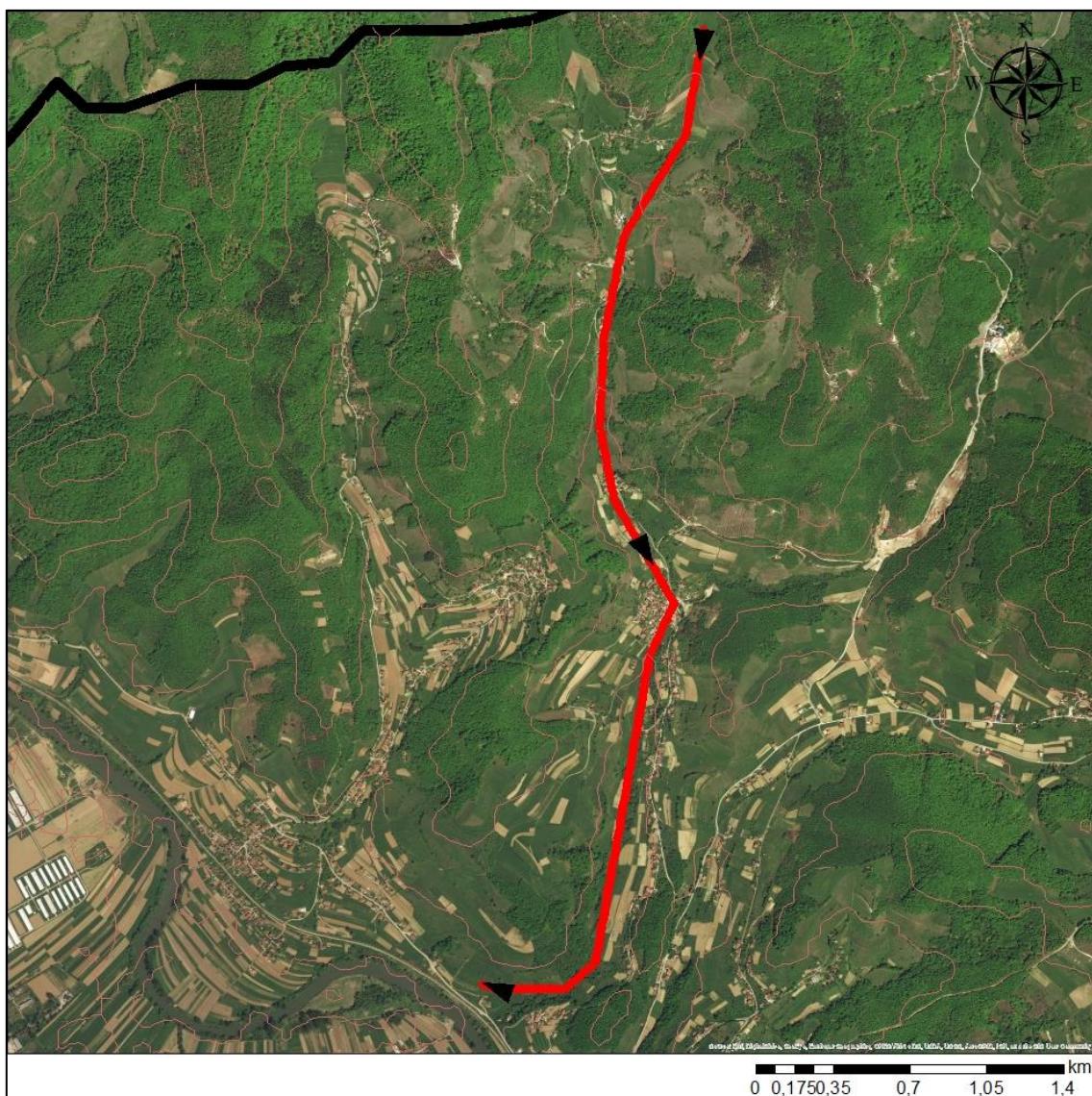
4.1.4. Komplementarnost paraglajding ruta 1, 2 i 3

Karta 16. Paraglajding rute 1, 2 i 3 kao međusobno komplementarne rute

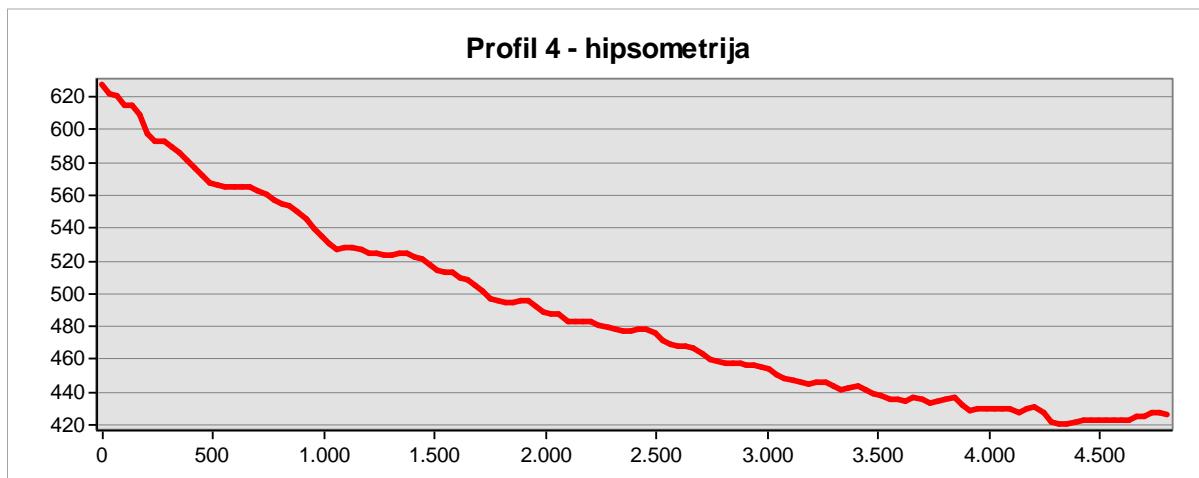
Na karti broj 16 predstavljene su paraglajding rute 1, 2 i 3. Sve tri paraglajding rute se nalaze u jugozapadnom dijelu općine te posjeduju zajedničku lokaciju odnosno polje koje je predviđeno kao tačka slijetanja. Prema tome, isplativost planiranja se ogleda u tome da kroz korištenje jednog mesta za slijetanje nije potrebno pronaći tri različite lokacije te ih zasebno priređivati. Tako se zauzima manje prostora za realizaciju ove aktivnosti s obzirom da se u ovim predjelima posvećuje mnogo prostora za poljoprivredne aktivnosti. Isto tako, prema ličnom iskustvu klijent može da bira da li da izabere kraću odnosno lakšu rutu (ruta 1), osrednje dugu odnosno osrednje tešku (ruta 2) ili najdužu odnosno najtežu (ruta 3).

4.1.5. Potez 4

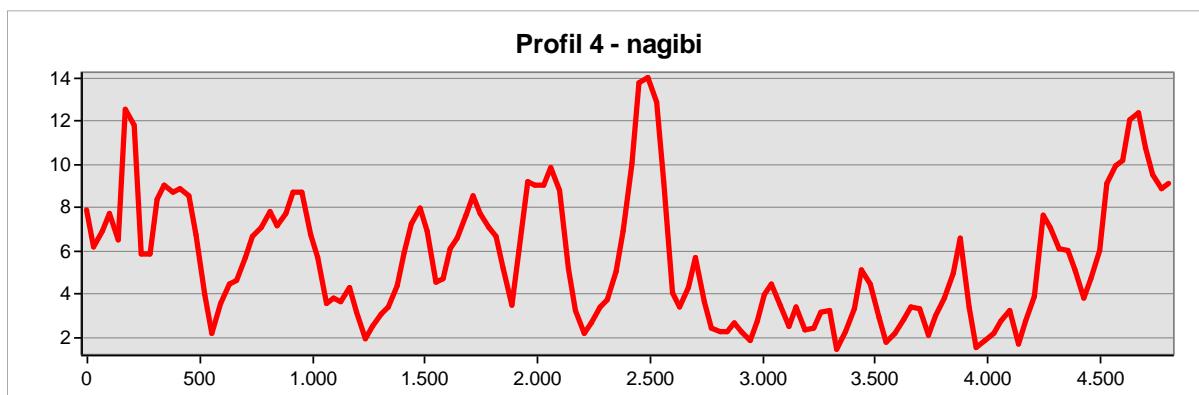

Karta 17. Četvrta paraglajding ruta

Grafikon 12. Hipsometrijski profil četvrte paraglajding rute

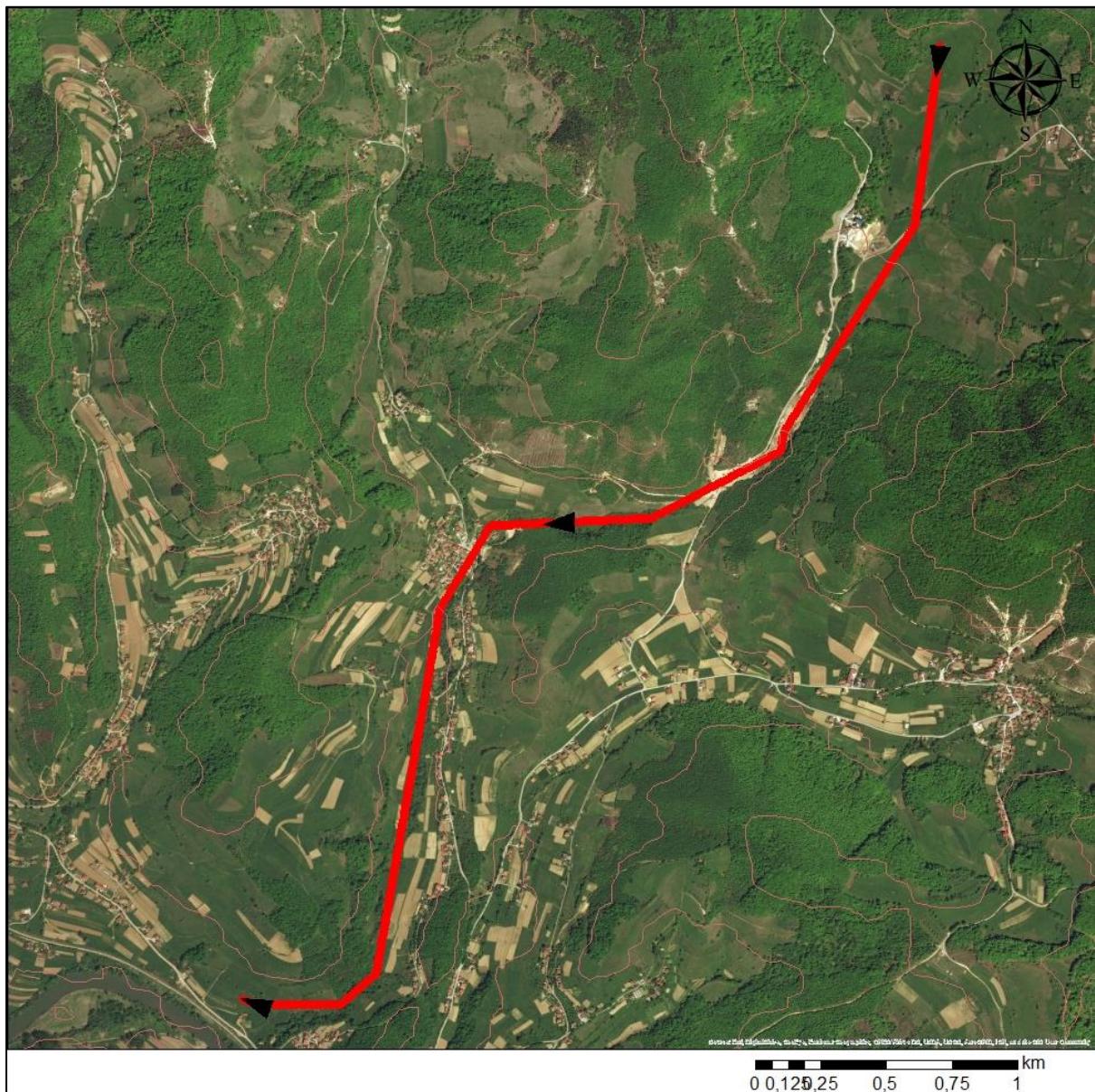

Grafikon 13. Profil nagiba četvrte paraglajding rute

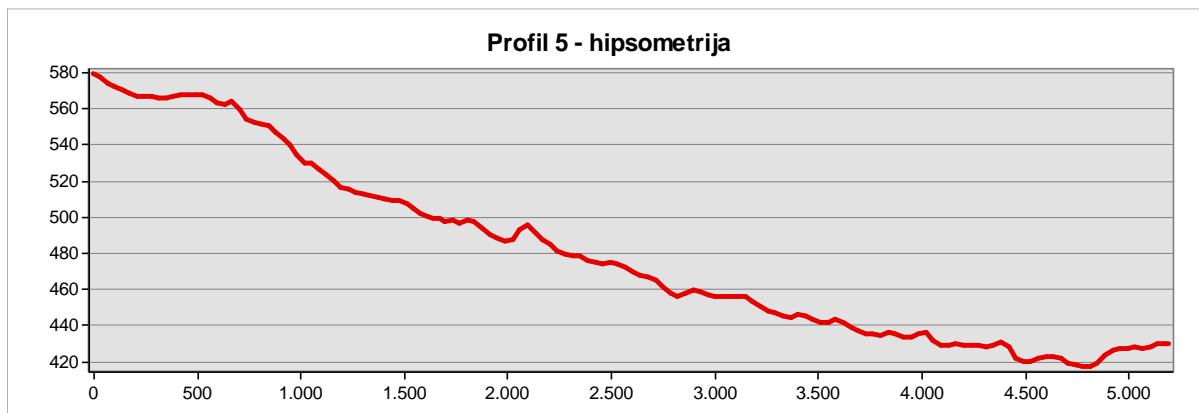
Polazište četvrte paraglajding rute se nalazi u sjever-sjeverozapadnom dijelu općine, kod naselja Dolovi i završava kod naselja Okolišće . Dužina rute iznosi 4.836 metara sa početnom nadmorskom visinom od 624 m i završnom visinom od 424 m što predstavlja visinsku razliku od 200 m. Prema profilu nagiba maksimalna inklinacija terena po kojem bi se ruta kretala iznosi 14° što ne zadovoljava kriterij u kratkom dijelu poteza, ali reljefni sklop terena čini pogodne uslove za razvoj ove vrste aktivnosti. Startni teren je pogodan za zalet te se nalazi na udaljenosti 669 metara od najbliže šume sa 38 metara visinske razlike startnog terena u odnosu na teren šume. Pristupačnost je nepogodna s obzirom da se startna tačka nalazi 521 m udaljenosti od najbliže lokalne ceste te je potrebno uspostaviti pristupačniju infrastrukturu ka startnoj tački.

4.1.6. Potez 5

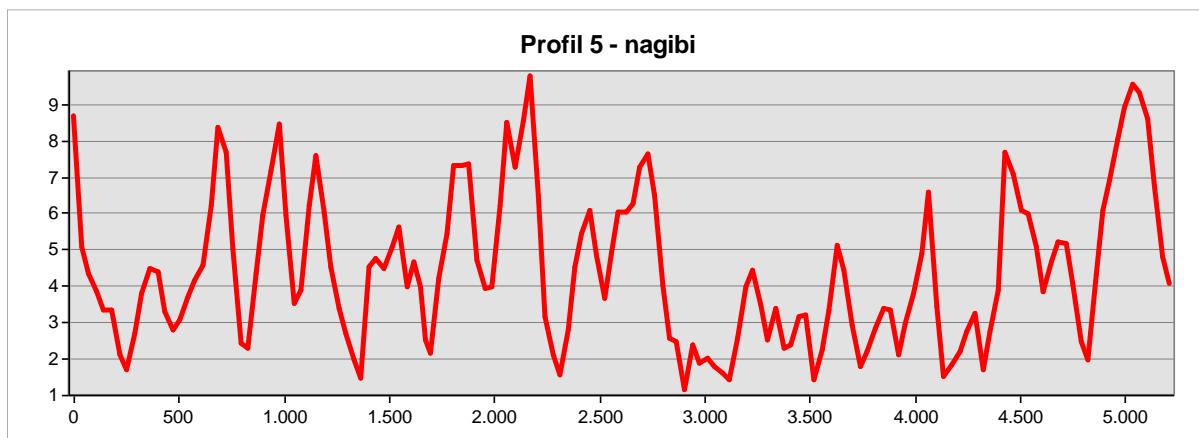

Karta 18. Peta paraglajding ruta

Grafikon 14. Hipsometrijski profil pete paraglajding rute

Grafikon 15. Profil nagiba pete paraglajding rute

Polazište pete paraglajding rute se nalazi u sjever-sjeverozapadnom dijelu općine, kod naselja Đurići i završava kod naselja Okolišće . Dužina rute iznosi 5.211 metara sa početnom nadmorskom visinom od 581 m i završnom visinom od 424 m što predstavlja visinsku razliku od 157 m. Prema profilu nagiba maksimalna inklinacija terena po kojem bi se ruta kretala iznosi $9,8^\circ$ što zadovoljava kriterij. Startni teren je pogodan za zalet jer ne postoji vertikalna prepreka koja bi ugrozila ovu vrstu aktivnosti. Pristupačnost je nepogodna s obzirom da se startna tačka nalazi 495 m udaljenosti od najbliže lokalne ceste te je potrebno uspostaviti pristupačniju infrastrukturu ka startnoj tački.

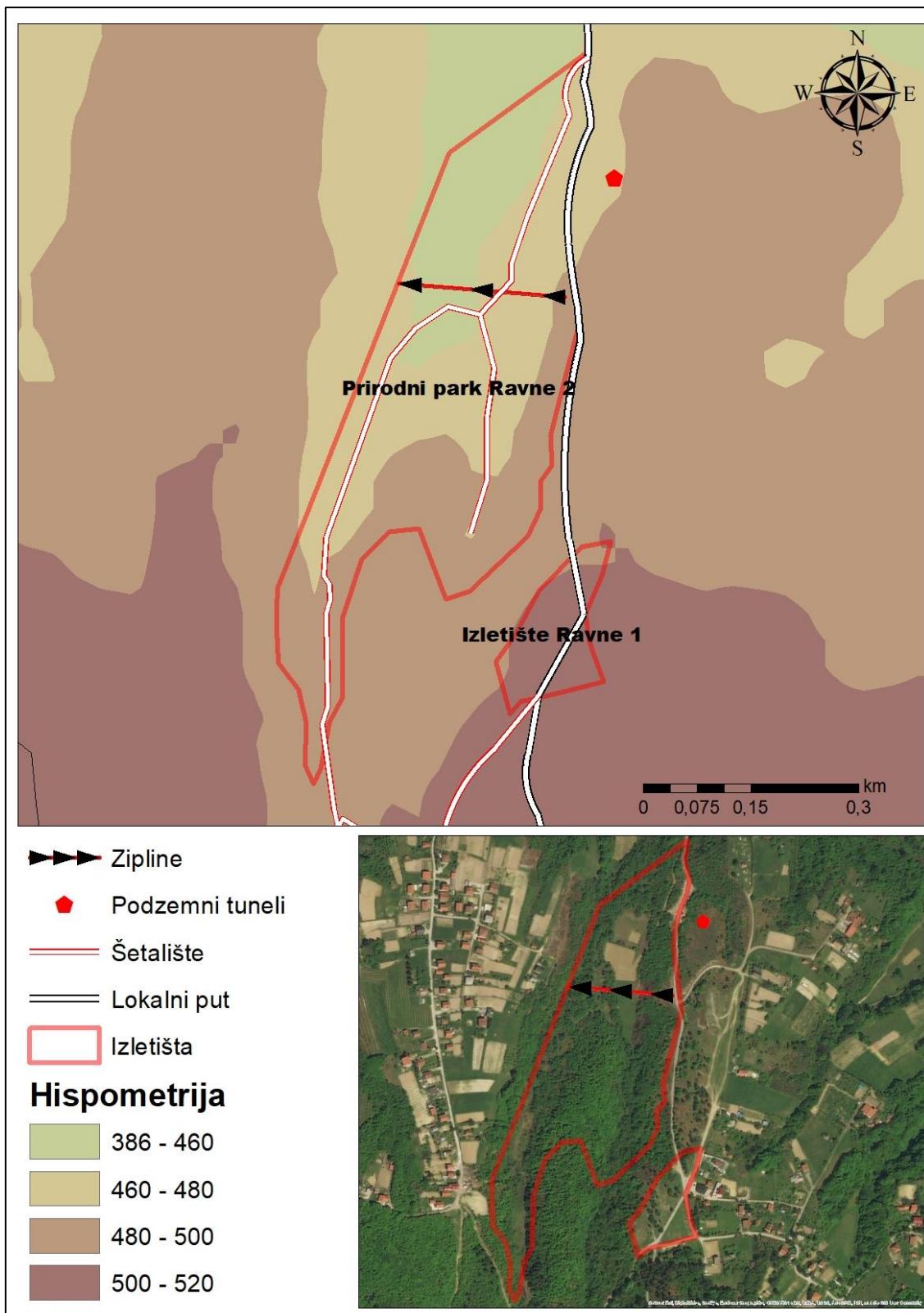
5.2. Idejno rješenje (2) – zipline

Zipline je osmišljen kako bi se omogućilo korisniku kretanje pomoću gravitacije od vrha do dna kosim užetom držeći se, ili pričvršćen, na slobodno-pokretnom čekrku. Zipline dolaze u mnogim oblicima, najčešće se koriste kao sredstvo zabave(17).

Kriterij za razvoj ove aktivnosti se ogleda u inklinaciji kolture po kojoj se korisnik kreće. Preporučena inklinacija bi trebala iznositi 6% odnosno pad visine za 6 m na 100 m dužine žičare. Naime, realizovanjem zipline trake kod koje je inklinacija viša u odnosu na preporučenu može poslužiti kao doživljaj sa povećanom dozom adrenalina gdje se ostvaruju veće brzine kretanja čekrkom i obrnuto, zipline traka kod koje je inklinacija niža u odnosu na preporučenu može poslužiti kao doživljaj sa relaksirajućim elementom gdje se ostvaruju manje brzine kretanja čekrkom. Prema tome, dužim zipline žičarama bi odgovarala niža inklinacija i obrnuto, kraćim zipline žičarama bi odgovarala viša inklinacija.

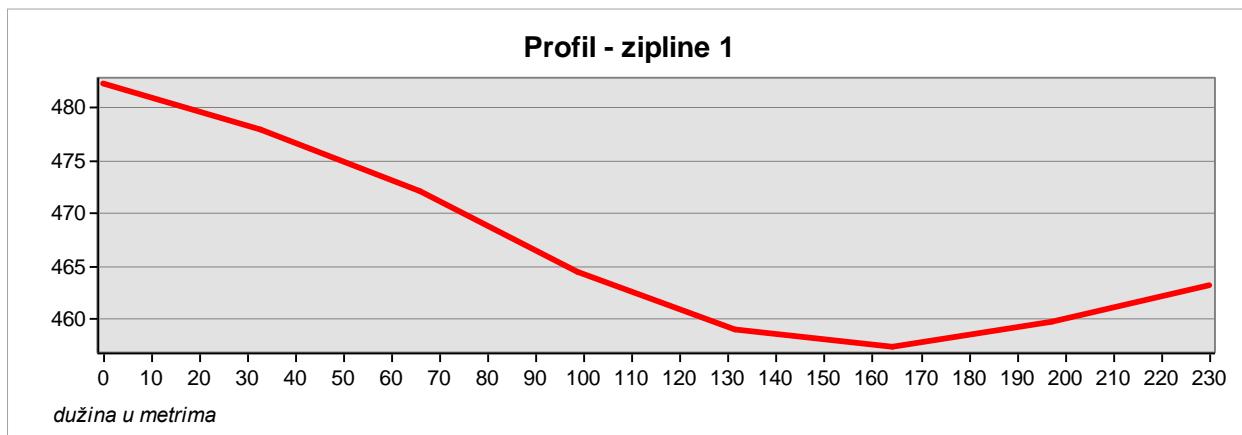
Zipline može biti samostalan sadržaj, naime veća atraktivnost ove aktivnosti se ogleda u tome da djeluje kao komplementaran sadržaj kao što je npr. adrenalinskim parkovima. Zbog toga, prvi zipline je predstavljen kao komplementarna aktivnost prirodnom parku „RAVNE 2“ te drugi zipline bi služio kao komplementarna aktivnost atrakciji bosanskoj piramidi Sunca, u njenom podnožju.

5.2.1. Zipline 1 – komplementarni sadržaj prirodnom parku „RAVNE 2“

Karta 19. Prva zipline žičara kao komplementarni sadržaj postojećim atrakcijama u neposrednoj blizini

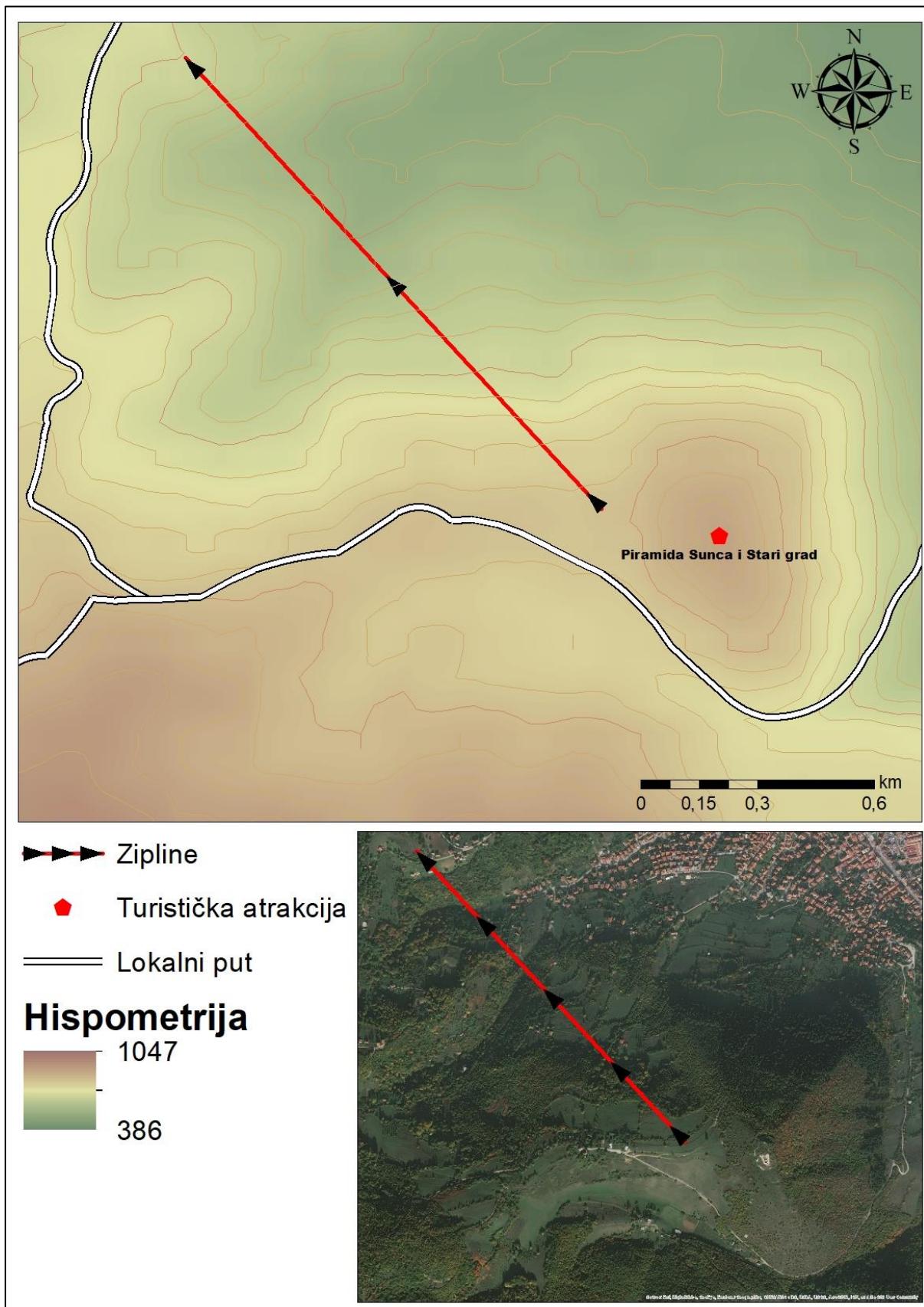
Grafikon 16. Profil prve zipline žičare

Prva predviđena zipline žičara bi služila kao komplementarna aktivnost već postojećim aktivnostima u prirodnom parku „RAVNE 2“. Također, početak ove žičare bi se nalazio pored asfaltiranog puta, između izletišta Ravne i podzemnih tunela koji se nalaze u neposrednoj blizini parka.

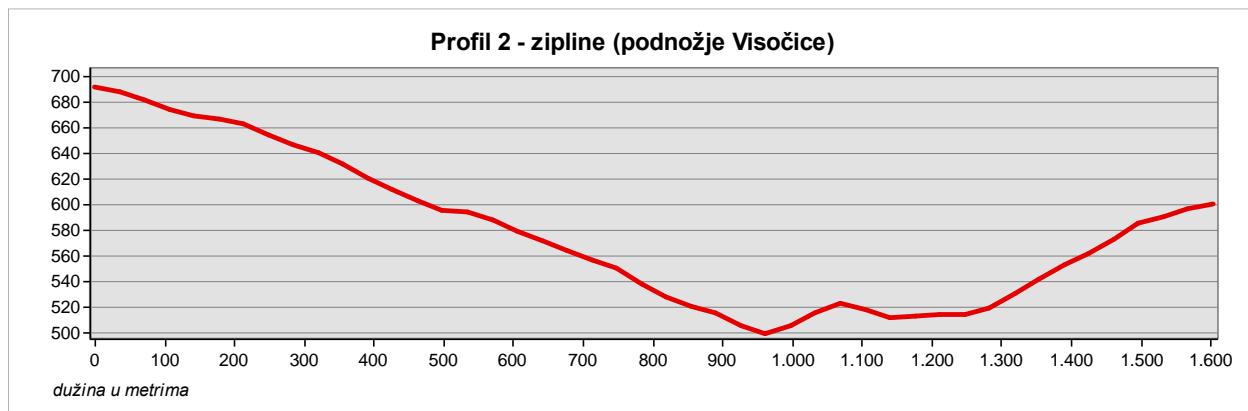
Dužina žičare iznosi 230 metara sa početnom nadmorskog visinom od 483 m i završnom nadmorskog visinom od 463 m što predstavlja visinsku razliku od 20 m. Prema tome, inklinacija žičare iznosi 8,7% odnosno visina opada za 8,7 m na 100 m dužine žičare što predstavlja za 2,7% veći nagib u odnosu na preporučeni. Ovo je kratka, ali jako nagnuta žičara koja bi pružila doživljaj sa povećanom dozom adrenalina. Uspostavljanjem zipline žičare bi pružio i element adrenalina posjetiocima parka.

5.2.2. Zipline 2 – komplementarni sadržaj bosanskoj piramidi Sunca

Karta 20. Druga zipline žičara kao komplementarni sadržaj bosanskoj piramidi Sunca

Grafikon 17. Profil druge zipline žičare

Druga predviđena zipline žičara bi služila kao komplementarna aktivnost već ostvarenim aktivnostima na bosanskoj piramidi Sunca. Početak žičare bi se nalazio u podnožju piramide Sunca te bi završavala pored asfaltiranog puta koji vodi od piramide dalje ka izletištu Ravne, prirodnom parku „RAVNE 2“ i podzemnim tunelima.

Dužina žičare iznosi 1.604 metra sa početnom nadmorskog visinom od 691 m i završnom nadmorskog visinom od 601 m što predstavlja visinsku razliku od 90 m. Prema tome, inklinacija žičare iznosi 5,6% odnosno visina opada za 5,6 m na 100 m dužine žičare što predstavlja za 0,4% manji nagib u odnosu na preporučeni. Ovo je duga, manje nagnuta žičara koja bi pružila doživljaj sa relaksirajućim elementom. Prema predviđenoj dužini predstavljal bi za stotinjak metara kraću žičaru u odnosu na najdužu žičaru u Evropi koja se nalazi u Hrvatskoj i dužine je 1.700 metara.

5.3. Idejno rješenje (3) – biciklistička staza

Biciklizam predstavlja korištenje bicikla kao kopneno prijevozno sredstvo na ljudski pogon. Danas je biciklizam često korišten u prometu, zatim kao vid zabave te kao sport. Geomorfološke karakteristike terena općine Visoko pružaju povoljne uslove za razvoj ove aktivnosti. Naime, biciklizam je uveliko prisutan i među lokalcima te bi se uspostava biciklističkih staza pozitivno odrazila i na lokalno stanovništvo.

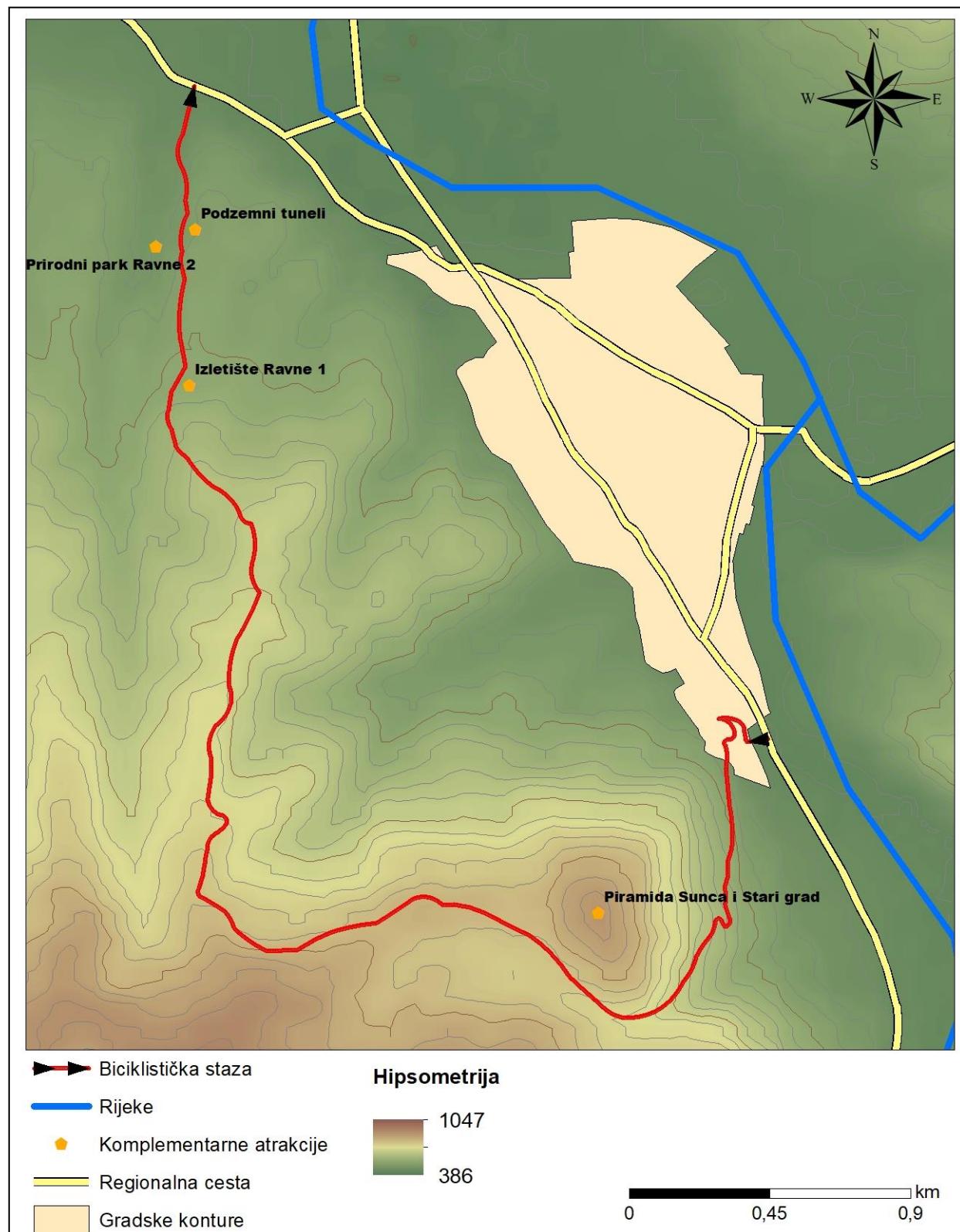
Postoje različiti kriteriji pri valorizaciji biciklističkih staza te različiti izvori ih i različito interpretiraju. Prema preuzetom modelu određuje se težinska ocjena na skali od 1 do 10. Parametri koji se sagledavaju su : dužina staze, vrsta podloge po kojoj se vozi, uspon (m), tehnička zahtjevnost staze, potrebna kondicija i preporučeno za vozače. Pored ovih parametara također na kompleksnost staze također utiču : težina bicikla, težina vozača, težina dodatne opreme, vremenski uslovi i sl. Ukupna ocjena dobivena zbirom parametarskih ocjena se dijeli sa brojem elemenata (u ovom slučaju 6) i određuje se kompleksnost staze prema težinskoj ocjeni. Konačne ocjene 1 i 2 predstavljaju laganu stazu, 3 i 4 stazu pri kojoj je potreban zadovoljavajući nivo kondicije, 5 i 6 stazu 'zlatna sredina' koja predstavlja osrednje tešku stazu, 7 i 8 veoma tešku stazu i ocjene 9 i 10 stazu pri kojoj je potrebna visoka kondicija i razvijena tehnička vještina u ovoj aktivnosti. Vrednovanje je isključivo subjektivnog karaktera.

Tabela 14. Težinska tablica

Težinska ocjena	Dužina (km)	Podloga ispod guma	Uspon (m)	Moguća potreba za tehnikom	Potrebna kondicija	Preporučeno za vozače	UKUPNO
1 2	do 20 km	većinom asfalt i makadam	0-250 m	nepotrebno	ništa posebno	početnike i povremene	LAGANO
3 4	20-40 km	bilo koja	250-500 m	minimalno	vožnja jednom sedmično	rekreativni i hobi	MALO KONDICIJE
5 6	30-70 km	bilo koja	500-1000m	srednje	vožnja par puta sedmično	afirmativni	ZLATNA SREDINA
7 8	>70 km	bilo koja	1000-1500 m	zaivdno	aktivni trening	sport	TEŠKE STAZE
9 10	>90 km	bilo koja	>1500 m	izvrsno	aktivni trening	iskusni i samosvjesni	EPIC VOŽNJA

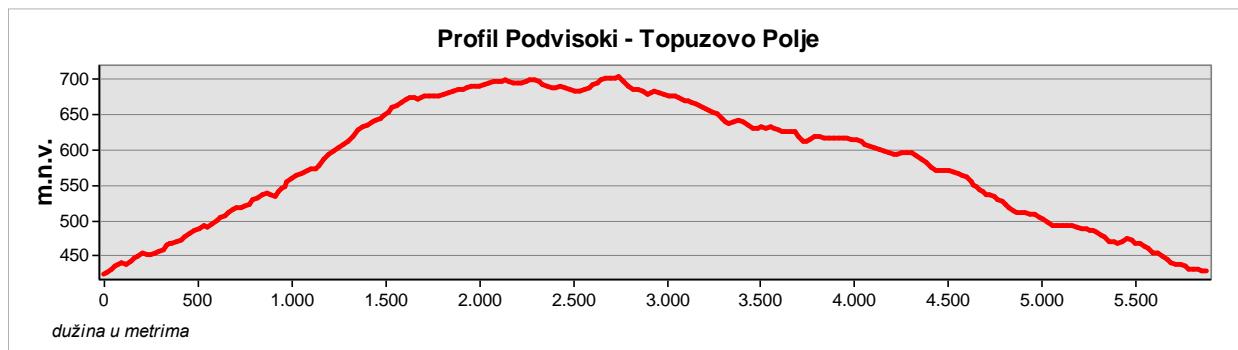
Izvor : 18

5.3.1. Biciklistička staza 1 - Podvisoki – Topuzovo Polje

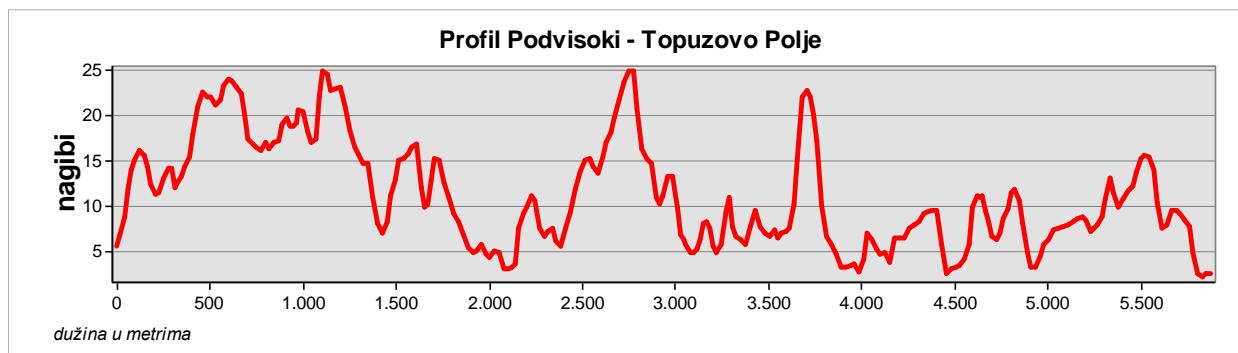

Karta 21. Biciklistička staza 1 - Podvisoki – Topuzovo Polje

Grafikon 18. Hipsometrijski profil biciklističke staze na relaciji Podvisoki – Topuzovo Polje

Grafikon 19. Profil nagiba biciklističke staze na relaciji Podvisoki - Topuzovo Polje

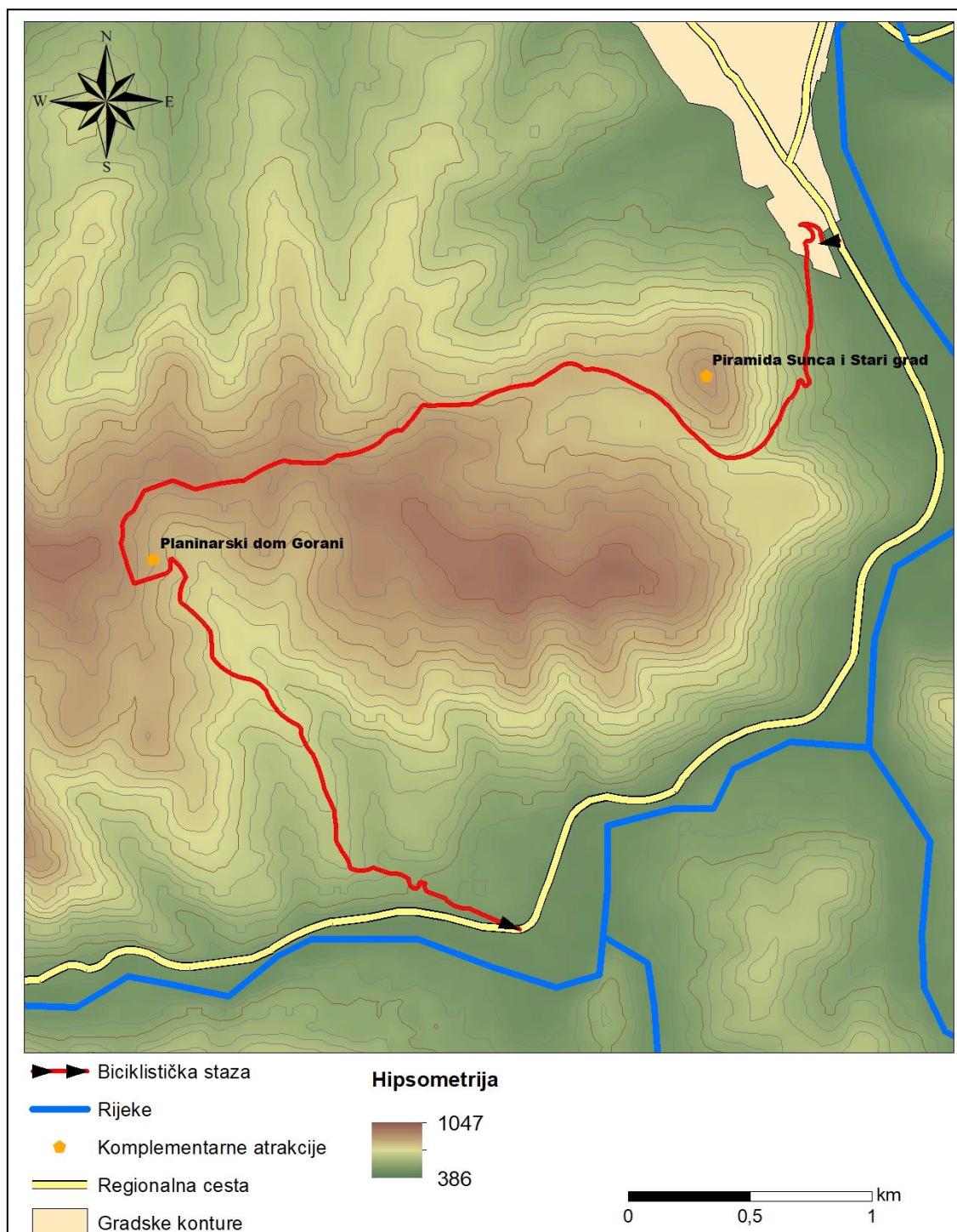
Prva predviđena biciklistička staza bi se kretala na relaciji Podvisoki – Topuzovo Polje i kretala bi se pored piramide Sunca, tvrđave Stari grad, izletišta Ravne, prirodnog parka „RAVNE 2“ i podzemnih tunela što bi predstavljalo izvrsnu aktivnost pri posjeti istih. Dužina staze iznosi 5.898 m sa početnom nadmorskom visinom od 425 m i završnom visinom od 428 m. Maksimalna visina profila iznosi 701 m što predstavlja uspon od 276 m. Nakon prelaska maksimalne nadmorske visine slijedi, uglavnom, spuštanje niz stazu. Maksimalni nagib profila staze iznosi 25° . Staza je kratka, ali dosta strm. Pri završetku staze moguće se je vratiti u gradsku sredinu regionalnom cestom R403.

Tabela 15. Vrednovanje biciklističke staze Podvisoki - Topuzovo Polje

Dužina (km)	Podloga ispod guma	Uspon (m)	Moguća potreba za tehnikom	Potrebna kondicija	Preporučeno za vozače	UKUPNO
2	2	3	4	6	6	3,83 (MALO KONDICIJE)

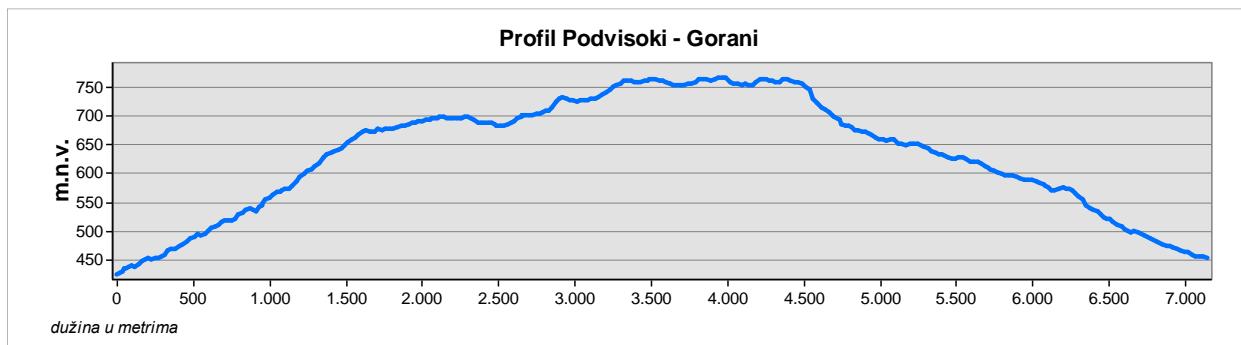
Iz tabele br. 15 proističe da konačna ocjena za biciklističku stazu iznosi **3,83** što prema težini predstavlja stazu pri kojoj je potreban zadovoljavajući nivo kondicije i minimalno poznavanje tehničkih vještina.

5.3.2. Biciklistička staza 2 – Podvisoki - Gorani

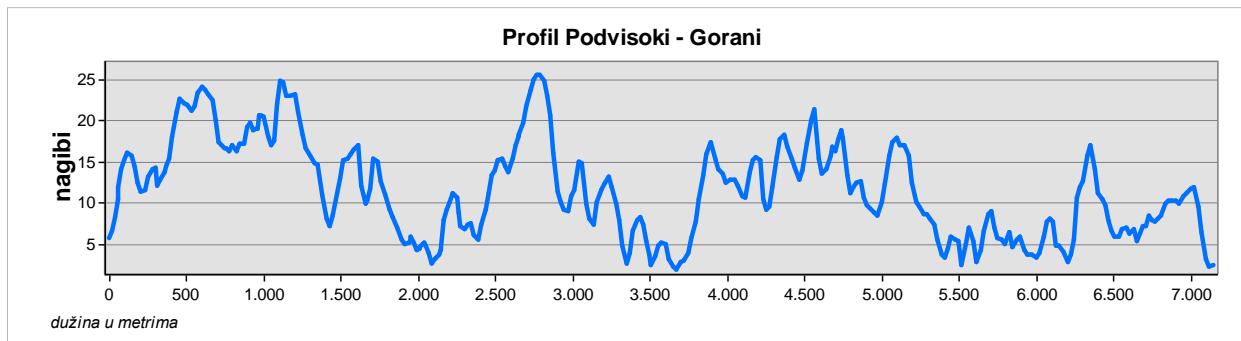

Karta 22. Biciklistička staza Podvisoki - Gorani

Grafikon 20. Hipsometrijski profil biciklističke staze Podvisoki - Gorani

Grafikon 21. Profil nagiba biciklističke staze Podvisoki - Gorani

Druga predviđena biciklistička staza bi se kretala na relaciji Podvisoki – Gorani i kretala bi se pored piramide Sunca i tvrđave Stari grad krećući se istim profilom kao i prva staza do raskrižja koje vodi ka Goranima. U naselju Gorani nalazi se istoimeni planinarski dom koji istovremeno može poslužiti kao odmorište biciklista. Dužina staze iznosi 7.178 m sa početnom nadmorskom visinom od 425 m i završnom visinom od 450 m. Staza je za 1.300 m duža u odnosu na prethodnu. Maksimalna visina profila iznosi 765 m što predstavlja uspon od 340 m. Maksimalni nagib profila staze iznosi 25° . Pri završetku staze moguće se je vratiti u gradsku sredinu regionalnom cestom R443.

Tabela 16. Vrednovanje biciklističke staze Podvisoki - Gorani

Dužina (km)	Podloga ispod guma	Uspon (m)	Moguća potreba za tehnikom	Potrebna kondicija	Preporučeno za vozače	UKUPNO
2	2	3	4	6	6	3,83 (MALO KONDICIJE)

Konačna ocjena i težina druge predviđene biciklističke staze je ista kao i kod prve biciklističke staze.

5. SWOT ANALIZA

Osnovni cilj SWOT analize jeste da identificira ključne faktore : snage, slabosti, prilike i prijetnje koje utiču na razvoj i promociju turizma na prostoru općine Visoko, kao i efekte njihovih međusobnih uticaja.

Tabela 17. SWOT analiza turizma općine Visoko

<p>S (strengths) – jake strane</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Raznovrsnost flore i faune, prirodni pejzaž ✓ Bogatstvo mikroklimatskih tipova ✓ Saobraćajna povezanost ✓ Vrlo razvijena površinska riječna mreža ✓ Postojanost smještajnih kapaciteta ✓ Povoljan geografski položaj ✓ Prepoznatljivost atrakcija na globalnom nivou ✓ Unikatnost postojećih turističkih atrakcija 	<p>W (weaknesses) – slabe strane</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Uništavanje prirodnih i radom stvorenih vrijednosti ✓ Konverzija prostora koje ima visoke konverzijske vrijednosti ✓ Niska ekološka svijest građana ✓ Nepridržavanje postojećih zakonskih propisa ✓ Loša kaznena politika ✓ Nekontrolisano odlaganje otpada ✓ Slaba investicijska zainteresovanost u turizam ✓ Nedovoljan broj stručnog kadra ✓ Slaba finansijska podrška od strane lokalne administracije ✓ Odsustvo sistema za monitoring koji su neophodni za efikasno upravljanje okolišem
<p>O (opportunities) – prilike iz okoline</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Razvoj spiritualnog, zdravstvenog, gastronomskog, ekstremnog i ostalih novih oblika turizma (SIT turizma) ✓ Proizvodnja zdrave hrane ✓ Kreiranje novih radnih mesta ✓ Turističko planiranje prostora 	<p>T (threats) – prijetnje iz okoline</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Loš ekonomski performans ograničava poboljšanje kvaliteta života ✓ Usporen ekonomski razvoj u državi i regiji ✓ Ograničena ekološka svijest i učešće javnosti u procesu donošenja odluka ✓ Nepotpuna zakonska regulativa

U ovom dijelu rada predstavljene su snage i slabosti samog prostora koji su interni faktori, kao i prilike i prijetnje koje predstavljaju eksterne faktore. Neke od daleko najvećih snaga ovog prostora su: povoljan geografski položaj, dobra saobraćajna povezanost, postojanost smještajnih kapaciteta kao i prepoznatljivost postojećih turističkih atrakcija na globalnom nivou kao što je kompleks piramida i podzemni tuneli. Najveće slabosti vezane su za nepoštivanje zakona u smislu ilegalne eksploracije raznih resursa i neobnavljanje istih, loš sprovod kaznene politike, a naročito za turizam slabost predstavlja nedovoljan broj stručnog kadra u turizmu. Isto tako, još uvijek stoji nezainteresovanost lokalne samouprave za ovom djelatnošću te se ne realizuju finansijske podrške. Najveće prilike javljaju se u tome što turizam ovoga prostora se u posljednjih desetak godina postepeno razvija te uz mala ulaganja došlo bi do povećane zainteresovanosti za turistička kretanja na ovim prostorima. Tu bi najveća zainteresovanost bila za SIT (*Special Interest Tourism*) oblike turizma. Najveća prijetnja u smislu razvoja turizma ovog prostora je ta što se veliki broj građana iseljava zbog nemogućnosti zaposlenja i jednostavno sticanja osnovnih uslova za život, što je posljedica loše ekonomske situacije koja odgovara čitavoj državi.

ZAKLJUČAK

Analizom fizičko-geografskih i društveno-geografskih karakteristika općine dolazi se do saznanja da analizirani prostor posjeduje određene elemente koji su potrebni za razvoj turizma kao što je npr. dobra saobraćajna povezanost. Pored toga, postojeća turistička infrastruktura kao što su smještajni kapaciteti odavno postoje te je razvojem turizma došlo do izgradnje novih smještajnih kapaciteta u posljednjih nekoliko godina. Fizičko-geografski elementi općine Visoko ukazuju na povoljne uslove za unapređenje već postojećeg turizma. U geomorfološkom smislu, općinski prostor predstavlja povoljne uslove za razvoj komplementarnih turističkih sadržaja koji bi dodatno doprinjeli turizmu. Prema tome uzeti su u obzir razvoj paraglajdinga, zipline i bicikлизма dok za zimske i kupališne oblike turizma ne postoje povoljni uslovi. Prema tome fokus se stavlja na razvoj oblika koji se odnose odnose na ljetni period kada se najviše i ostvaruju turistička kretanja na ovim prostorima.

Identifikacijom i valoziracijom turističkih potencijala koji već služe kao motivi turističkih kretanja došli smo do subjektivnih saznanja o trenutnom stanju i mogućnosti njihovog unaprijeđenja. Prema tome, daleko najveće ocjene i u turističkom sektoru i menadžmentu kulturnih dobara pripisuju se podzemnim tunelima koji i jesu današnji najatraktivniji elementi na prostoru općine Visoko. Uspostavljanjem zipline kao dodatnog sadržaja bi se dodatno povećala atraktivnost kako tunela tako i izletišta u neposrednoj blizini.

SWOT analizom dolazimo do saznanja da po pitanju razvoja turizma općini se pripisuju i pozitivne i negativne karakteristike. Pozitivne se ogledaju u već uspostavljenoj saobraćajnoj infrastrukturi kao osnovi za razvoj turizma, u postojanju diverzificirane ponude smještajnih kapaciteta kao što su hoteli, moteli i apartmani te što je najbitnije da postoje atrakcije koje su prepoznatljive na globalnom nivou kao što je kompleks bosanskih piramida i podzemni tuneli. Negativne karakteristike za dalji razvoj turizma su one koje uglavnom vladaju i na nivou države. Tu se ubraja nerazvijena ekonomija koja guši i sam razvoj turizma, nekontrolisana eksploatacija resursa koji degradiraju životnu sredinu i negativno se odražava na turističku djelatnost, nedovoljan broj stručnog kadra koji bi unapređivali turizam i sl.

POPIS LITERATURE I IZVORI

1. Ajdin., A., Turistički potencijali općine Visoko, Prirodno-matematički fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2010.
2. Handžić, M., Visoko – geoekološki problemi, Prirodno-matematički fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2009.
3. Meteorološki godišnjaci Bosne i Hercegovine 1961.,1971.
4. Pravilnik o biciklističkoj infrastrukturi, Ministarstvo pomorstva, prometa i infrastrukture republike Hrvatske
5. Prostorni plan općine Visoko 2002-2020., Arhitektonsko-urbanistički institut Sarajevo, Sarajevo, 2002.
6. Statistički bilten 265 Federalnog zavoda za statistiku, Stanovništvo, Uporedni podaci 1971., 1981., 1991., Sarajevo, 1998.
7. Statistički godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2008.
8. Statistički godišnjak Republike Bosne i Hercegovine 1992.
9. Statistički bilten 220 Republičkog zavoda za statistiku 1991., Prvi rezultati za stanovništvo, domaćinstva, stanove i poljoprivredna gazdinstva po opštinama i naseljenim mjestima
10. Strategija razvoja općine Visoko 2015-2021.
11. Strategije odrednice razvoja općine Visoko, Visoko, 2000.
12. Zeničko-dobojski kanton u brojkama, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2009.
13. <http://visoko.gov.ba/>
14. www.zedoturizam.ba
15. <https://vijesti rtl.hr/novosti/hrvatska/2669103/imamo-najduzi-zip-line-u-europi-moze-se-dostici-brzina-od-100-km-h/>
16. [https://hr.wikipedia.org/wiki/Mile_\(Visoko\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/Mile_(Visoko))
17. <https://www.zipline.hr/>
18. <http://www.dinaridestrails.org/ljestvica-tezina/>
19. www.statistika.ba

POPIS GRAFIČKOG SADRŽAJA

Slika 1. Maketa starog grada Visoki	19
Slika 2. Ostaci temelja crkve u Milama	19
Tabela 1. Godišnji hod temperatura zraka po mjesecima u Visokom za period 1961-1971. ..	13
Tabela 2. Prosječni godišnji hod padavina na području općine Visoko u periodu 1961 - 1971.g. u mm	14
Tabela 3. Kretanje ukupnog broja stanovnika općine i grada Visoko u periodu 1948 - 2013.	22
Tabela 4. Gustina naseljenosti stanovništva općine Visoko u periodu 1948-2013.....	22
Tabela 5. Polna struktura stanovništva općine Visoko za period 1961 – 2008.	23
Tabela 6. Dobna struktura stanovništva općine Visoko za period 1961 - 2013.	23
Tabela 7. Procentualno učešće pojedinih dobnih skupina stanovništva u ukupnom stanovništvu općine Visoko za period 1961 - 2013.	23
Tabela 8. Procentualno učešće aktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu općine Visoko za period 1961 - 2008.	24
Tabela 9. Klasifikacija naselja općine Visoko po veličinskim grupama u 1991. g.	25
Tabela 10. Struktura privrednih društava općine Visoko	29
Tabela 11. Turistički sektor	32
Tabela 12: Sektor menadžmenta kulturnih dobara	33
Tabela 13. Ocjena turističkih potencijala prema sektorima.....	34
Tabela 14. Težinska tablica.....	52
Tabela 15. Vrednovanje biciklističke staze Podvisoki - Topuzovo Polje.....	54
Tabela 16. Vrednovanje biciklističke staze Podvisoki - Gorani	56
Tabela 17. SWOT analiza turizma općine Visoko.....	57
Grafikon 1. Pita dijagram hipsometrijskih nivoa općine Visoko.....	8
Grafikon 2. Topografski profil 1.....	9
Grafikon 3. Topografski profil 2.....	9
Grafikon 4. Pita dijagram ekspozicija terena općine Visoko.....	11
Grafikon 5. Pita dijagram nagiba terena općine.....	12
Grafikon 6. Hipsometrijski profil prve paraglajding rute	37
Grafikon 7. Profil nagiba prve paraglajding rute	37
Grafikon 8. Hipsometrijski profil druge paraglajding rute	39
Grafikon 9. Profil nagiba druge paraglajding rute	39
Grafikon 10. Hipsometrijski profil treće paraglajding rute	41
Grafikon 11. Profil nagiba treće paraglajding rute	41
Grafikon 12. Hipsometrijski profil četvrte paraglajding rute	44
Grafikon 13. Profil nagiba četvrte paraglajding rute	44
Grafikon 14. Hipsometrijski profil pete paraglajding rute.....	46
Grafikon 15. Profil nagiba pete paraglajding rute	46
Grafikon 16. Profil prve zipline žičare	49
Grafikon 17. Profil druge zipline žičare	51

Grafikon 18. Hipsometrijski profil biciklističke staze na relaciji Podvisoki – Topuzovo Polje	54
Grafikon 19. Profil nagiba biciklističke staze na relaciji Podvisoki - Topuzovo Polje	54
Grafikon 20. Hipsometrijski profil biciklističke staze Podvisoki - Gorani	56
Grafikon 21. Profil nagiba biciklističke staze Podvisoki - Gorani	56
 Karta 1. Geografski položaj općine Visoko	5
Karta 2. Karta geoloških formacija općine Visoko.....	6
Karta 3. Petrološki sastav općine Visoko	7
Karta 4. Hipsometrijska karta općine Visoko	8
Karta 5. Georeferencirana karta genetskih tipova reljefa općine Visoko	10
Karta 6. Karta ekspozicije terena općine Visoko	11
Karta 7. Karta nagiba terena općine Visoko	12
Karta 8. Karta riječnih tokova općine Visoko	15
Karta 9. Georeferencirana karta pedoloških karakteristika općine Visoko	16
Karta 10. Georeferencirana karta realne šumske vegetacije općine Visoko.....	17
Karta 11. Karta potencijalne šumske vegetacije općine Visoko.....	18
Karta 12. Mjesne zajednice općine Visoko.....	26
Karta 13. Prva paraglajding ruta	36
Karta 14. Druga paraglajding ruta	38
Karta 15. Treća paraglajding ruta	40
Karta 16. Paraglajding rute 1, 2 i 3 kao međusobno komplementarne rute	42
Karta 17. Četvrta paraglajding ruta.....	43
Karta 18. Peta paraglajding ruta.....	45
Karta 19. Prva zipline žičara kao komplementarni sadržaj postojećim atrakcijama u neposrednoj blizini.....	48
Karta 20. Druga zipline žičara kao komplementarni sadržaj bosanskoj piramidi Sunca.....	50
Karta 21. Biciklistička staza 1 - Podvisoki – Topuzovo Polje.....	53
Karta 22. Biciklistička staza Podvisoki - Gorani	55